

Karis tegneundervisning

En biografi

Grete Refsum²

Biografiske data

Født: 12. juli 1922

Fødested: Nordby, Rælingen

Foreldre: mor, Gudrun (født Søyland) og far, Fredrik Wilhelm Brundin, begge var lærere i folkeskolen

Besteforeldre: mormor Janna (født Lindland) gift med gårdbruker Ketil Søyland; farfar, rammemaker og forgyller Johan Wilhelm Brundin, fra Stockholm³ (1867-1947) farmor Augusta Victoria Bolinder (1864-1931)

Ektefelle/livsledsager: gift med maler Kristian Torjussen 1950-62,⁴ deretter livsledsager med maler og grafiker Arne Haavardsholm Malmedal (1937-)⁵

Barn: Tone Eilov Torjussen (født 3. desember 1951), utdannet som grafisk formgiver ved SHKS (1970-1974), gift med Trond Roald, to barn

Sammendrag

Artikkelen er en biografi om Kari Liv Brundin Torjussen (1922-) som var tegnelærer i første frihåndsklasse ved Statens Håndverks- og kunstindustriskole (SHKS) fra 1947-1990. Første del tar for seg tiden før hun ble tilsatt som lærer, oppvekst og studietiden under krigen. Hennes elevtid ved SHKS sees i sammenheng med lærerne og deres undervisningsopplegg, med hovedvekt på tegning i 1. Frihånd ved Johan von Hanno. Annen del presenterer hennes virke som pedagog og faglig formidler. Teksten er basert på hennes private arkiv, intervjuer med henne, innsamling av uttalelser fra hennes tidligere elever og en kompilasjon av tilgjengelige kilder. Den er på ingen måte uttømmende, men supplerer Karen Disens prosjekt med samme hovedtittel, som analyserer hennes tegneundervisning ut fra tegnefaglig perspektiv, der elevmaterialet står sentralt. Biografien inngår i jubileumsprosjektet Tegneskolen 200 år ved Kunsthøgskolen i Oslo (KHiO).

INTRODUKSJON

Tegneskolen/SHKS

Kunsthøgskolen i Oslo omfatter fagområder fra fem tidligere høyskoler, herunder Statens håndverks- og kunstindustriskole (SHKS). Forløperen for SHKS ble opprettet ved kongelig resolusjon i 1818 under navnet *Den foreløbige Tegneskole*. Tegneskolen kom til å få en overordentlig stor betydning, ikke bare for utviklingen av norsk kunst- og kulturliv, men også for kunnskapsutvikling og dannelse, nasjonsbygging og utvikling av næringslivet. I 1903 flyttet skolen

¹ KT Perm 1g, side 7.

² Elev av Kari i 1979-80.

³ Tilkalt til arbeid på Nationalteateret. 1899 ved åpning Nationalteateret, låste seg ut bakveien

⁴ Kristian Torjussen (1919-??). Utdannet som maler ved SHKS i 1943, ved det elevene kalte "Bok" under overlærer Lie Jørgensen på grafisk avdeling, opphold ved *Académie de la Grande Chaumière* i 1950 (*Ecole de Paris*, se: Engelstad 2006, nr. 162, side 14/15). Torjussen debuterte i Oslo i 1957 i Galleri Paletten med abstraherte landskapsopplevelser og abstrakte uttrykk for sinnstemninger, de sistnevnte inspirert av Paul Klee og Vasilij Kandinskij (NKL bind 3: 272, forfatter: Glenny Alfsen).

⁵ Utdannelse SHKS 1956-60 (NKL bind 2: 878, forfatter: Anne Grete Ljøsne).

inn i egne, nybygde lokaler i Ullevålsveien 5. Først i 1914 fikk skolen det offisielle navnet Statens *Haandverks- og kunstindustriskole i Kristiania* (forkortet SHKS) – etter mange tidligere navnebytter. Men populært ble navnet Kunst- og håndverksskolen. Frem til 1980-årene var det gamle navnet Tegneskolen fortsatt i levende bruk fordi tegning ble ansett som skolens grunnleggende fag.⁶

SHKS ble i 1996 organisatorisk innlemmet i den da nyopprettede Kunsthøgskolen i Oslo. Syv år senere, i 2003, ble SHKS oppløst som institusjonell enhet. Fagområdene lever imidlertid videre innenfor henholdsvis avdelingene Design og Kunstfag. I 2010 flyttet disse avdelingene ut av de gamle lokalene i Ullevålsveien 5 og ble samlokalisert med resten av Kunsthøgskolen i den ombygde seilduksfabrikken ved Akerselva. Det arbeides for tiden med fredningsvedtak av bygningen i Ullevålsveien 5, der SHKS holdt til i mer enn 107 år. Skolens arkiv som inkluderer undervisningsmaterieell og elevarbeider, ble avlevert til Statsarkivet i Oslo sommeren 2012.

I 2018 vil det være 200 år siden Tegneskolen/SHKS ble grunnlagt. Som en opptakt til det kommende jubileet, har Kunsthøgskolen i Oslo tatt initiativ til å sette i gang et bredt forskningsprosjekt om skolens historie. Her står tegnefaget sentralt. Kunst- og designfagenes undervisningshistorie, inkludert tegnefaget, er knapt beskrevet, og det finnes lite skriftlig materiale å gripe fatt i. Årsaken til dette er at kunnskapene i disse fagene hovedsaklig er erfaringsbasert fortrolighetskunnskap knyttet til den enkelte lærer. Undervisningen skjer gjennom øvelser, demonstrasjon og veiledning. Slik undervisning etterlater dermed få eller ingen spor. Bare et mindretall lærere har publisert lærebøker, eller undervisningsmaterieell som er bevart.⁷ Resultatet er at når en lærer slutter, så forsvinner også kunnskapen han/hun representerte. Dette er et permanent problem som gjelder alle fagene ved Kunsthøgskolen i Oslo.

Etter utflyttingen fra Ullevålsveien 5 har det oppstått en bevisstgjøring om hvilken historie og faglig epoke som nå er avsluttet. Spørsmålet om kunnskapsbevaring har fått fornyet aktualitet fordi mange av Tegneskolens eller Kunst- og håndverksskolens fag og tradisjoner er i ferd med å forsvinne. Dette gjelder i særlig grad tegnefaget. Professor i tegning Gunnar Aune sier at de stadig nye ferdighetene og kunnskapene som studentene må tilegne seg, skaper en "fagtrengsel"; når nye fag skal inn i timeplanen, må eldre ut.⁸ Fra å være det grunnleggende og viktigste faget ved Tegneskolen/SHKS, er i dag tegnefaget marginalisert. Selv om studentene etterspør tegning og det er etablert en valgfagsordning, blir det knapt plass for valg av tegning innenfor tidsrammene. Dette innebærer at tegnefaget har kommet under press og tidligere tiders kunnskap forsvinner. Lærerne fra andre halvdel av 1900-tallet er for lengst pensjonerte og utdøende.⁹ De ansatte som enda kjenner fagtradisjonene, nærmer seg pensjonsalder eller har allerede gått av.

Det som kompliserer bildet, er mangelen på tradisjon når det gjelder kunnskapsbevaring i forhold til undervisningen. De fleste tegnelærere ved SHKS har vært var aktive kunstnere i tillegg til pedagoger. Som pensjonister har de gjerne viet seg til kunsten, heller enn til bevaring av faghistorien. Unntaket fra regelen er Kari Liv Brundin Torjussen (1922-), den eldste gjenlevende kilde til tegnefagets historie ved SHKS.

Karis virke oppsummert

Fra 1947 til 1990 underviste Kari frihåndstegning ved SHKS, i alt 43 år. Hun var den første kvinne

⁶ I teksten bruker jeg disse tre navnene blandet slik dette ble praktisert i den tidsepoken som omtales. SHKS er navnet i offisiell sammenheng, mens Kunst- og håndverksskolen var navnet i dagligtale. Tegneskolen ble brukt om den gamle skolen, tradisjonen eller i spesielle sammenhenger når det var snakk om tegning.

⁷ Enkelte tekniske kompendier er unntaket fra regelen.

⁸ Innlegg på dagsseminaret *Tegneskolen 200 år*, Seilduken 6. oktober 2011.

⁹ Ørnulf Ranheimsæter (født 1919) døde i 2007 og Ottar Helge Johannessen (født 1929) døde i 2010.

som ble tilsatt som tegnelærer ved SHKS.¹⁰ Tegning var den gangen skolens grunnleggende og dermed viktigste fag. På 1950-tallet brøt Kari med den tradisjonelle tegneundervisningen. Med tillatelse fra rektor Prytz innførte hun en ny og mer tidsrelevant tegneundervisning. I 1968, på rektor Stenstadvolds anmodning, samlet hun faglærerne i tegning, form og farge i et akademisk forum og Tegneinstituttet ble etablert. Hun ledet Tegneinstituttet i seks år og skrev møtereferater etter de ukentlige møtene, protokollen er bevart i Statsarkivet i Oslo. Som den aller første ved SHKS, fikk hun i 1979 innvilget forskningsfri, ett semester. I 1981 ble hun valgt til rektor i det første rektorvalget avholdt ved SHKS som nå var blitt høgskole. Hun ble dermed den første kvinnelige leder i skolens historie. Som rektor fra 1981-83, ble hun ansvarlig for påbyggingen av Ullevålsveien 5 med to nye etasjer, rokeringen av klasser og delvis innflyttingen i de nye lokalene. I samme periode utarbeidet hun søknad til Kirke- og undervisningsdepartementet om å få endret skolens status fra regional til fri høgskole. Hun utarbeidet forslag til nye vedtekter, reglement og instruksjoner for skolen. Men søknaden krevet også en fullstendig beskrivelse av studieplanene ved SHKS. Noe slikt hadde aldri funnes og det ble hennes oppgave å få alle de fagansatte til å beskrive sin undervisning. Søknaden førte frem. SHKS ble tilkjent nye lønns- og stillingsvilkår og godkjent stillingsstruktur på høgskolenivå med professorater. Hennes administrative innsats danner fundamentet for den senere innføringen av kandidateksamen og hovedfag (1989), og deretter den høgskoleutdanningen vi har i dag med Bachelor- og Mastergrader.

I løpet av 2010-2011 har Kari gjennomgått og redigert hele sitt undervisningsmateriale som hun hadde tatt vare på. Det foreligger ikke noe tilsvarende etter noen annen lærer i Tegneskolen/SHKS' historie. Hennes private arkiv er innlevert til SHKS-arkivet, som nå er i Statsarkivet i Oslo. Det representerer et enestående empirisk materiale som gir ettertiden mulighet til å forstå tegnefagets historie, ikke bare ved SHKS, men også i nasjonal sammenheng fordi SHKS var landets mest prestisjefylte institusjon når det gjaldt tegnefaget. Hun deltar fortsatt, 90 år gammel, aktivt som informant og tidsvitne i den pågående forskningen om tegnefaget knyttet til Tegneskolen/SHKS' historie. Hennes innsats bidrar til oppbyggingen av et spesifikt kunst- og designfaglig forskningsfelt knyttet til undersøkelse av egen fagtradisjon ved Kunsthøgskolen.

Kari har viet hele sitt yrkesaktive liv til SHKS og tegnefaget. Det er mange måter å drive tegneundervisning på og hun hadde sin. Hennes undervisning og personlighet har vært med å forme og utvikle fagmiljøet ved SHKS og 43 årskull av kunstnere og designere i annen halvdel av det 20. århundret. Hennes saklige grundighet, ydmykhet overfor de faglige problemstillingene og følsomhet overfor sine medmennesker, har satt spor og gjort inntrykk.

Artikkelen er delt i to hoveddeler: 1. Statens håndverks- og kunstindustriskole (SHKS) og 2. Læreren. Første del omhandler tiden før Kari ble tilsatt som lærer, oppvekst og studietid under krigen. Undervisningsopplegget i første klasse frihåndstegning med Johan von Hanno blir presentert. Dette stoffet danner grunnlaget for hennes senere virke som lærer. Annen del presenterer hennes virke som pedagog og faglig formidler. Teksten er basert på hennes private arkiv, intervjuer med henne, innsamling av uttalelser fra hennes tidligere elever og en kompilasjon av tilgjengelige kilder. Den er på ingen måte uttømmende, men supplerer Karen Disens prosjekt med samme hovedtittel, som analyserer Karis tegneundervisning ut fra tegnefaglig perspektiv, der elevmaterialet står sentralt. Biografien inngår i det større forskningsprosjektet Tegneskolen 200 år ved Kunsthøgskolen i Oslo (KHIO). Artikkelen avsluttes med en serie spørsmål som bare videre forskning vil kunne besvare.

¹⁰ I følge Kari underviste Rigmor von Hanno frihåndstegning ved SHKS før henne på 1940-tallet. Engasjement var så lite at det ikke lar seg spore i Årsmeldingene 1940-48.

I Statens håndverks- og kunstindustriskole (SHKS)

Veien til SHKS

Kari vokste opp på Rælingen utenfor Lillestrøm. Begge hennes foreldre var lærere og hjemmet har vært preget av respekt for kunnskap. Hun var et begavet barn som lærte seg å lese og skrive som 6-åring, før hun begynte på skolen. Middelskolen gjennomførte hun på Lillestrøm. Deretter valgte hun å gå gymnaset ved Katedralskolen i Oslo. Hun startet høsten 1939 og flyttet da på hybel i Oslo. Kari gikk på engelsklinjen som den gang var en ren pikeklasse. Hun trivdes, hadde mange dyktige lærere og fikk gode venninner. Men det var en stor forandring for en 17 år gammel pike å skulle bo alene på hybel. Hun minnes: "Jeg bodde på Frogner på hybel, på et rom som var 2 x 4 m – det var så vidt plass til å snu seg, så det var ingen selskapelighet der" (KT 1.3.2011).

Så kom okkupasjonen våren 1940 før skoleåret var omme. Kari forteller: "Jeg skulle gå på skolen den dagen og kunne ikke skjønne noen ting. Flyene dundret inn over Oslo. På skolen var det helt tomt – ikke et menneske var der. Men jeg kom meg hjem til Rælingen" (KT 1.3.2011).

Tyskerne tok Frogner gymnas og elevene derfra ble overført til Katedralskolen. Elevene fra de to skolene måtte alternere, men Kari gjennomførte gymnaset på tre år. Hun var russ 17. mai 1942. Hun husker at de hadde fått tak i russeluer og dro til en klassevenninne som bodde i et hus med stor hage på Årnes. Der tok de frem russeluene og hvisket: "Ja vi elsker" og drakk en skvett rødvin. På hjemveien ble to av venninnene arrestert, men de ble raskt løslatt (KT 1.3.2011).

Etter artium søkte Kari opptak ved SHKS på malerlinjen. Hennes far var i mot dette til tross for at han selv hadde gått på SHKS og hans far igjen var håndverker (forgyller). Hun fikk klar beskjed om at hvis hun ville studere skulle hun få økonomisk hjelp, men hvis hun begynte på SHKS fikk hun klare seg selv. Hun forklarer hvorfor hun som skoleflink pike tok dette valget: "Da jeg gikk på realskolen så hadde jeg en lærerinne i tegning som oppmuntret meg veldig til å tegne [...] og sa at jeg burde utnytte evnene mine på en eller annen måte" (KT 1.3.2011).

Høsten 1942 ble hun opptatt i Malerklassen som da var et 3 års fulltidsstudium. De var ca. 10 elever i klassen. Da det kom til stykket, fikk hun allikevel noe støtte til husleie fra sine foreldre.

Undervisningen ved SHKS

Malerstudiet var delt i:

1. år: Begynnerskolen
2. år: Fagskolen
3. år: Malerklassen

Begynnerskolen besto utelukkende av basisfag og var felles for alle skolens elever. Det ble undervist i de samme tre fagene hver dag hele skoleåret: geometrisk tegning, farge og frihåndstegning I. Det ble ikke gitt undervisning i de spesialiserte fagene dette året. Kari hadde overlærer, arkitekt Ottar Mohn i Konstruksjonsklassen; hjelpelærer, tegner Kjellaug Hølås i Ornamentklassen (farge) og lærer,¹¹ arkitekt Johan von Hanno, i Frihåndstegning I.¹²

Fagskolen i annet skoleår besto for Malerklassen av følgende fag og lærere:

- 1. Malerklasse, undervist av overlærer, maler Wilhelm Krogh-Fladmark¹³

¹¹ SHKS Årsmeldingen 1941/42: 7-8.

¹² Født 1894, ansatt som lærer 11. november 1931 i Konstruksjonsklassen i Aftenskolen/SHKS, og fra 1. august 1937 som lærer i Frihåndsklasse I i Dagskolen/SHKS (SHKS Årsmeldingen 1931/32 og 1937/38: 6-7).

¹³ *Krogh-Fladmark, Wilhelm* (1887), anc. 1/11 1921, Malerklassen (SHKS Årsmeldingen 1943/44: 8).

- Ornamentklassen, ved overlærer, maler Thorbjørn Lie Jørgensen¹⁴
- Frihåndstegning II, den såkalte "Gipsklassen" der elevene tegnet etter gipsmodeller, ved overlærer, maler Carl von Hanno.¹⁵

Malerklassen eller tredje skoleår hadde fagene maler og frihåndstegning:

- 2. Malerklasse ble undervist av Krogh-Fladmark. Han var avdelingsleder og hadde hovedansvar for malerundervisningen. Det ble tilbudt kurs i fresko.¹⁶
- Frihåndstegning III, aktegning ved Carl Høgberg.¹⁷ I det siste krigsåret 1944/45 var Fridtjof Tidemand Johansen hans vikar.¹⁸

Lærerne

Wilhelm Krogh-Fladmark (1887-1980) var utdannet dekorasjons- og teatermaler. Han avla svenneprøve i 1909 og ble malermester 1910. Etter artium i 1905 gikk Krogh-Fladmark i lære hos sin bestefar som drev malerfirma. Fra 1907-09 var han elev av teatermaler Carl Lund ved Det kongelige teater i København, Kunstakademiet i København og Den Tekniske Skole (1908-09). Studiene fortsatte ved ulike skoler i Paris frem til 1911. Krogh-Fladmark overtok bestefarens bedrift. Ingri Skou karakteriserer ham slik:

Krogh-Fladmark var en eminent tegner og maler og har etterlatt seg et stort antall skisser, studier, oljemalerier og akvareller [i tillegg til de utallige offentlige og private utsmykningsoppdragene hans firma utførte]. Han var en dyktig portrettegner. Han var meget benyttet som tegner av bla. emblemer, diplomer, plakater (NKL bind 2: 625).

Familien *von Hanno* må ha hatt stor betydning og nydt overordentlig faglig respekt både i samfunnet og i skolen. Brødrene Johan (født 1894) og Carl (født 1901) var sønner av Albert Oscar von Hanno (1862-1938) sanitetsoberstløytnant og tegner.¹⁹ Bestefaren, maler og arkitekt Andreas Friedrich von Hanno (1826-82)²⁰ drev privat tegneskole i Kristiania der han selv underviste. Sønnen, Albert overtok denne skolen etter farens død.

Familien hadde forbindelser til kongehuset gjennom Albert Oscars yngre bror, Carl Wilhelm von Hanno (1860-1912). Han ble arkitekt som faren og gift med Ingeborg (1867-1927), datter til hoffjegermester Gjerdrum. Dette ga innpass til det kongehuset, og deres datter Lillian (1897-1969) ble dronning Mauds hoffdame. Hennes eldre bror, major Otto Friedrich Wilhelm von Hanno (1891-1956), var tegner og en kjent teatermaler (Tschudi-Madsen 2003).

Johan Albert von Hanno (1894-1952) ble arkitekt, utdannet i Tyskland (KT 1.3.11). I 1930-31 arbeidet han sammen med arkitekt Heinrich Jürgensen med en leiegård i Gabels gate 25-27 (NKL bind 2: 446).²¹ Samarbeidet med Jürgensen må ha påvirket den unge von Hanno. Jürgensen var en av samtidens betydelige arkitekter med en bredspektret praksis.²² Etter dette arbeidet har von Hanno blitt engasjert som lærer i Konstruksjonsklassen ved Aftenskolen/SHKS (fra 11. november

¹⁴ *Lie-Jørgensen*, Thorbjørn (1900), anc. 1/9 1939, Ornamentklassen (SHKS Årsmeldingen 1943/44: 8).

¹⁵ Maler Carl von Hanno (1901-1953), anc. 1/8 1937. Frihåndsklasse II. (SHKS Årsmeldingen 1937/38: 6).

¹⁶ Karis opplysning (5.4.2011). Hun mener undervisningen ble gitt av en håndverker, ansatt som timelærer.

¹⁷ *Høgberg*, Karl, maler (1901), tilsatt 1/8 1944, Frihåndsklasse III, Dag- og Aftenskolen, (SHKS Årsmeldingen 1944/45: 13).

¹⁸ Karis opplysning (5.4.2011).

¹⁹ Se NKL bind 2: 49.

²⁰ Se NKL bind 2: 52-55.

²¹ Det er lite opplysninger å finne om Johan von Hanno. I tillegg til sine to lærebok i to bind, har han skrevet én artikkel: "Flate tak", *St. Hallvard*, bind VI (1928), side 101-103.

²² Heinrich Jürgensen (1871-1953) var utdannet ved Tegneskolen (1888-90) og deretter i Berlin. Han åpnet egen praksis som arkitekt i Kristiania i 1897 og tegnet flere kirker, sto for antikvariske oppmålinger, fulgte restaureringsarbeider i Lomen og Ringebu stavkirker og var rådgiver for etableringen av Maihaugen (NKL bind 2: 446; deler av stoffet er elektronisk tilgjengelig i Steigan 2002).

1931). Fire år senere, i 1935, har oppgavene vokst. Fra da av har han: "daglig undervist tre klasser, både elever av den regulære skole og den 3-årige aftenscole" (Hanno 1960: 4). Men det er først i 1937 (fra 1. august) Johan von Hanno ble fast tilsatt som lærer i Dagskolen med ansvar for Frihåndsklasse I.²³ Han giftet seg med keramikeren Ingeborg von Hanno (født Ulstad, 1919), som var utdannet på SHKS i årene 1938-43, og senere ble ansatt som lærer samme sted.²⁴ Johan von Hanno døde ved kateteret på Oslo yrkesskole i 1952 (KT 1.3.11).

Carl von Hanno (1901-1953), har sin utdannelse fra SHKS 1920 og Statens Kunstakademi under Christian Krogh og Halvdan Strøm i 1920-22. I tillegg hadde han studier i Tyskland (München 1922) og Paris (1932-33). Carl von Hanno opprettet i 1926 en privat tegneskole i Oslo.²⁵ Ni år senere i 1937, ble ansatt ved SHKS. Her virket han i 14 år, frem til 1951, to år før sin død. I 1920-årene opponerte han mot tidens ekspresjonisme og søkte en ny saklighet i kunsten blant annet fra forbilder i "museenes gamle mestre". I 1930-årene ble han i takt med tiden interessert i industrisamfunnet og dets teknologi. Sonja Hageman og Oscar Thue skriver:

Han var en sikker tegner, og som illustratør viste han innlevelse i tekstene. Flere av hans illustrasjoner er levende og fornøyelige og viser spennvidden i hans talent når de sees i forhold til hans strengt oppbygde malerier med sosial tendens (NKL bind 2: 49-50).

Johan von Hannos undervisning

Etter 11 års praksis som lærer i frihåndstegning, utgav Johan von Hanno i 1942 sin første lærebok. I forordet til *Undervisning i frihåndstegning: Del I – Plantegning* skriver han:

Jeg har gjennom mange år undervist i frihåndstegning, men har aldri følt meg helt fornøyd med den undervisningsform som i alminnelighet brukes for begynnere i frihåndstegning. I 1934 tok jeg derfor til å prøve og nå fram til et mer systematisk oppbygd kurs i frihåndstegning, basert på visse hovedprinsipper som etter min mening ikke helt ut blir tilgodesett med den vanlige form for undervisning i frihåndstegning.

Takket være imøtekommenhet fra direktøren [Jakob Prytz]²⁶ ved Statens- håndverks- og kunstindustriskole har jeg siden 1935 fått anledning til å bygge min undervisning i praksis. Skolen har således gitt bidrag til utarbeidelse av systemet og bekostet plansjer og materiell (von Hanno 1947: 4).²⁷

Johan von Hannos lærebok i frihåndstegning skulle dekke et behov for undervisningsmateriell for lærere både ved SHKS og ved de tekniske skolene. I læreplanen fra 1935 angis denne undervisningens mål:

Undervisningen tilsikter å lære elevene å oppøve sitt øyemål og å øve evnen til en riktig oppfattelse av forhold, linjer og former og gjengi dette korrekt i tegning (von Hanno 1947: 3).

Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri bidro til utgivelse, og uttaler:

Da den tid som står til rådighet for faget, er svært kort, [for lærlingene] gjelder det å få undervisningen i så konsentrert form som mulig. Det var derfor med stor interesse

²³ SHKS Årsmeldingen 1937/38: 6-7.

²⁴ Se NKL bind 2: 51.

²⁵ Han giftet seg samme år med maler Dorothea Beate Hoffmann Nicolaysen (senere kalt Doro Ording, søster av Nic Waal). Gift annen gang i 1938 med bokkunstner, billedhugger og arkitekt Rigmor Osen, som var timelærer en kort periode ved SHKS (NKL bind 3: 167).

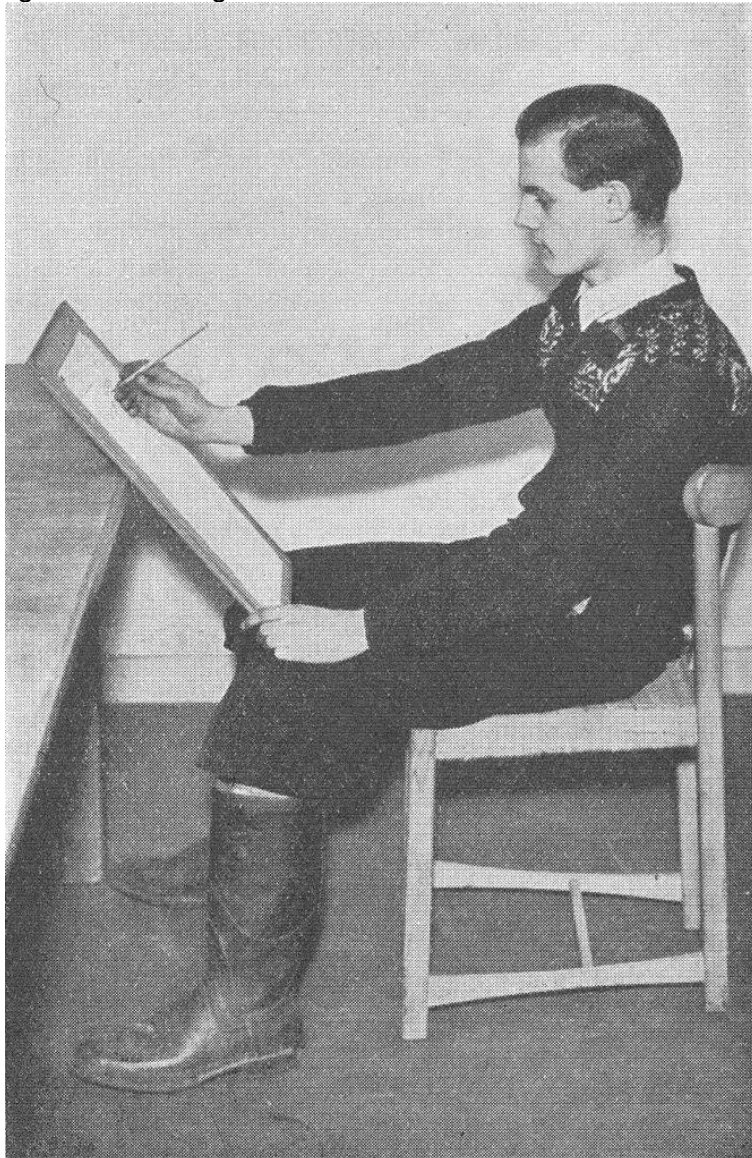
²⁶ Gullsmed Jacob Tostrup Prytz (1886-1962) ble tilsatt som direktør (nåværende rektor) 1. august 1934 og fungerte som det frem til 1956 (SHKS Årsmeldingen 1935/36: 3). Han ble tilsatt første gang 15/9 1914 som overlærer i Klassen for finere metallarbeide (SHKS Årsmeldingen 1914/15: 3). Se biografi Jakob Prytz. I Store norske leksikon. Hentet fra http://nbl.snl.no/Jakob_Prytz/utdypning [nedlastet: 30.05.2013] Forfatter: Trond Indahl.

²⁷ Von Hannos plansjeverk erstattet Pettersens (KT 1.3.11).

Yrkesopplæringsrådet stiftet bekjentskap med det tegnesystem arkitekt Johan von Hanno nyttet ved sin undervisning ved Statens- håndverks- og kunstindustriskole. Etter flere ganger å ha fått systemet demonstrert og gjennomgått, vedtok rådet å la det publisere (von Hanno 1947: 3).

Som lærer er von Hanno opptatt av å vekke elevenes interesse, bygge opp deres selvfølelse og føre dem frem til forståelse for hva de ser, og hvordan dette kan uttrykkes som tegning på papir. von Hanno skjelnet mellom det bevisste bildet øyet mottar og det underbevisste som er med og former opplevelsen av det vi ser. Elevene skal ikke tvinges inn i en ferdig form, men trenes i selv å studere, han skriver: "Tegneundervisningen bør derfor legges til rette for en slik studering. *Hver tegning er ikke et mål i seg selv, men et middel til studering*" (von Hanno 1947: 12).

For von Hanno var arbeidet med tegningene også et hjelpemiddel til å oppøve elevenes konsentrasjonsevne. Den faktiske iakttagelse skulle kombineres med fantasi og kobles til sansen for form og rytme. von Hanno var svært opptatt av det kroppslige når man tegner, riktig sittestilling og armens bevegelser måtte innlæres, bilde 1.

Bilde 1. "Riktig tegnestilling" (von Hanno 1947: 17)

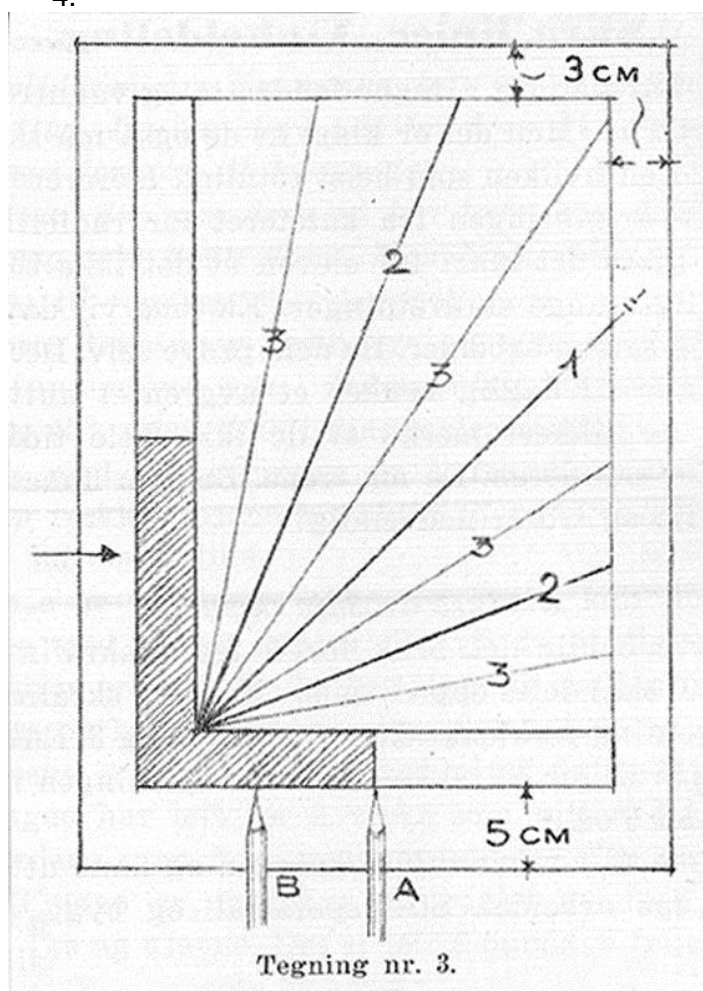
Det gjaldt å få inn en ledighet fra skulderen, over albuen og ut i hånden. Man kunne øve seg og tegne både med høyre og venstre arm. Endelig måtte riktig hånd- og fingerstilling oppøves (von Hanno 1947: 15-21).

von Hanno sammenfatter undervisningen i tre grunnprinsipper:

- Eleven må først og fremst føres fram til å søke å forstå seg selv og det han opplever, når han skal tegne noe.
- Eleven må videre hjelpes til fornying ved å utvikle og nyttiggjøre seg det som foregår når han reflekterer over hva han ser med sitt øye.
- Læreren må studere eleven og hans tegnemåte (von Hanno 1947: 13-14).

von Hannos begynnerkurs i frihåndstegning (plantegning) besto samlet av 19 trinn som skulle gjennomgås på i alt 60 timer. Han utarbeidet også et kortere kurs som kunne gjennomføres i 12 trinn på 36 timer (von Hanno 1947: 7). De 19 trinnene var:

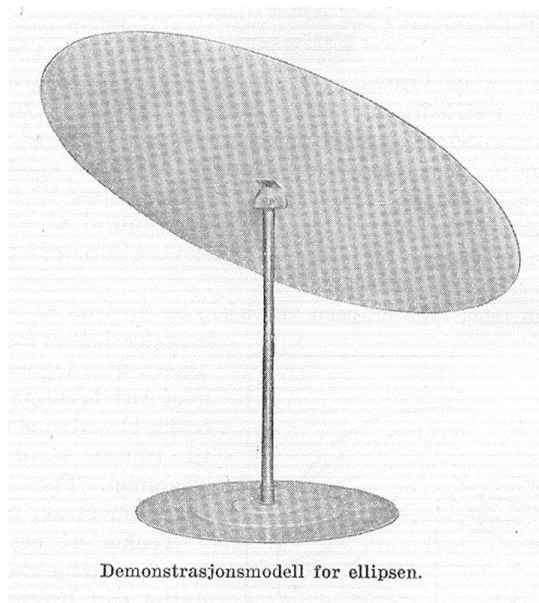
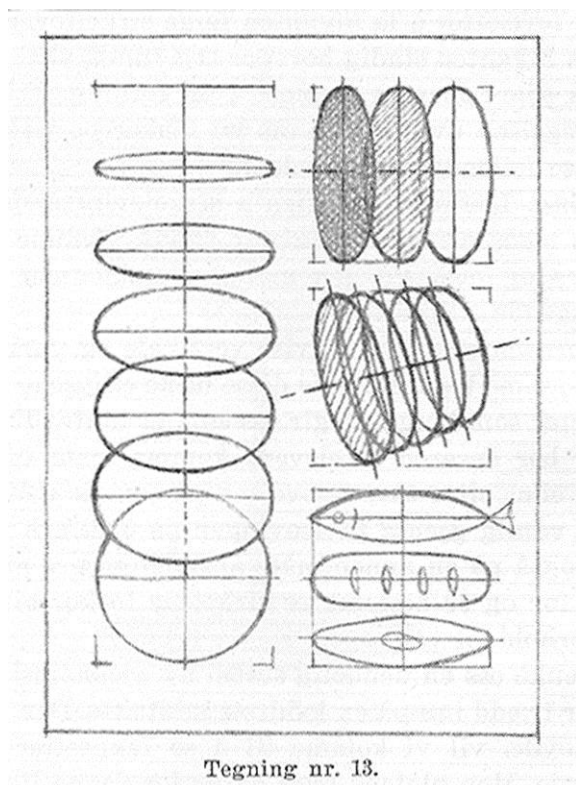
1. Loddrette linjer. Deling
2. Vannrette linjer. Deling
3. Skrå linjer, bilde 2.
- 4.

Bilde 2. Illustrasjon til 3. trinn, skrå linjer og vinkeldeling (von Hanno 1947: 36)

5. Sirkelen
6. Halvsirkelflater
7. Slingelinjer
8. Hengekurver
9. Siksaklinje. Sikting

10. Rektangelformer
11. Eggformer
12. Spiralen
13. Skruelinjer
14. Ellipsen, bilde 3a og b
- 14.-19. trinn Sammensatte former med mellomfigurer

Bilde 3a og b. Illustrasjoner til 13. trinn, ellipsen (von Hanno 1947: 78 og 76)

Neste trinn i von Hannos undervisning i frihåndstegning var romform og perspektiv. Dette kurset var lagt opp til 28 timer, slik at del I (den korte varianten) og del II til sammen skulle utgjøre 64 timer.

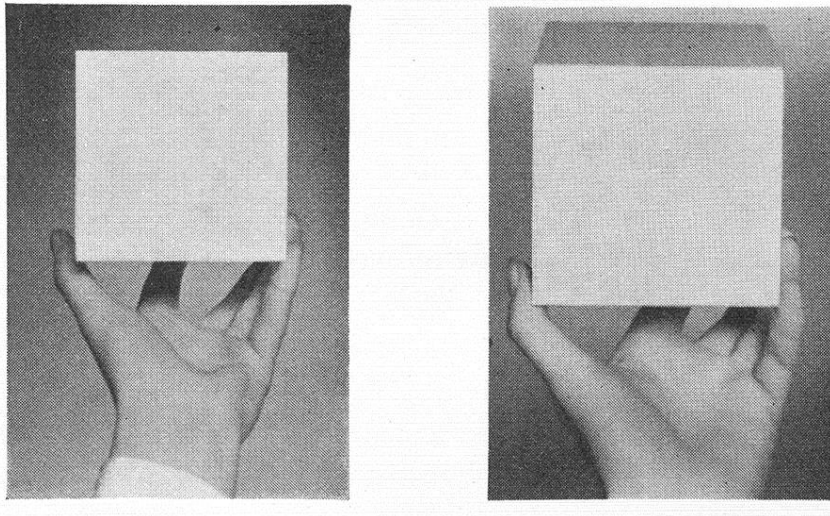
Læreboken *Undervisning i frihåndstegning: Del II – Romform og perspektiv* utkom første gang i 1948. I "Orienterende merknader" skriver von Hanno:

Det er viktig at både lærere og elever alt fra første sund er klar over hva tegningen skal brukes til. Dette kan variere i de forskjellige yrkene. Men stort sett gjelder det for alle, enten de skal forklare, beskrive eller fortelle, at de har bruk for skissen eller tegningen for å kunne framstille det de har på hjertet (von Hanno 1948: 5).

Pedagogens vennlighet skinner igjennom i von Hannos "Innledning". Først skal læreren gi en kortfattet innføring i: "[...] det en trenger å vite om romformen og perspektivet for å kunne tegne bilder av ting i rommet" (von Hanno 1948: 7). Så skriver han:

Elevene må gi seg god tid og selv undersøke om det som blir gjennomgått, stemmer med det de ser. Det er nå engang så at det vi selv har opplevd eller vært med på – det husker vi best (von Hanno 1948: 7).

Utgangspunktet for å lære om perspektivet er å studere hvordan en form visuelt endrer seg avhengig av hvor øyet ser den fra, og oppdage forkortningen som synsfenomen, bilde 4.

Bilde 4. Forkortning og forsvinning (von Hanno 1948: 12)

I alt ni oppgaver ble gitt basert på arbeid med geometriske grunnformer i hvitt, bilde 5.

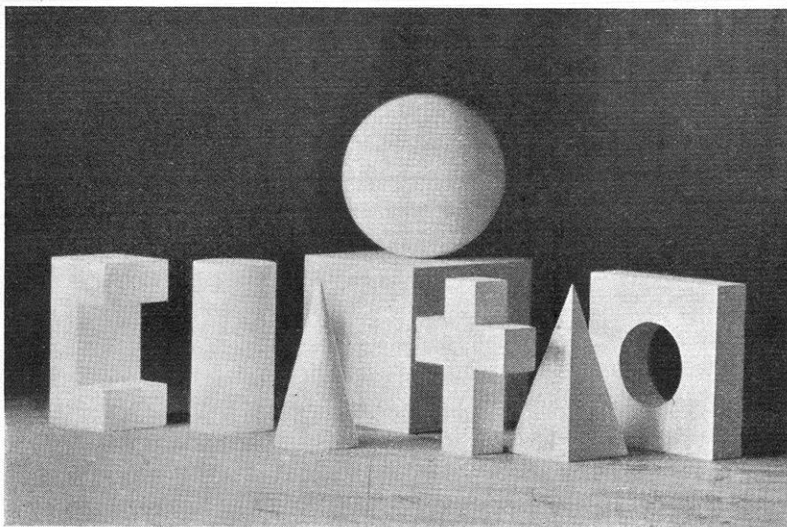
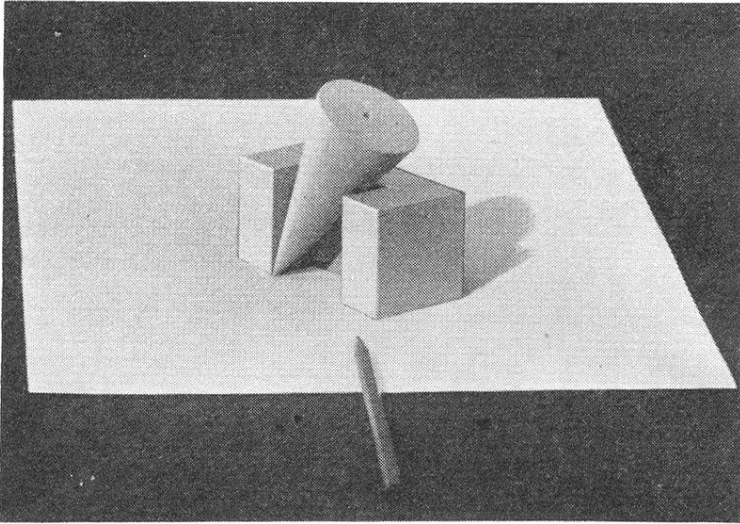

Fig. 10. De tegnemodellene som blir brukt i dette kurset. — Terningsiden 10 cm. — Sylinderen: Høyden 10 cm, tverrsnittets diameter 5 cm. — Kjeglen: Høyden 10 cm, grunnflatens diameter 5 cm. — Pyramiden: Høyden 10 cm, grunnflatens side 5 cm. — Korset: Høyden 10 cm, terningmålet 2,5 cm. — Bukken svarer til et prisme med grunnflateside 5 cm, høyde 10 cm. — Kvadratflaten med sylinderåpning: Flatesiden 10 cm, tykkelsen 2,5 cm, sylinderens diameter 5 cm. Læreren bør også ha et demonstrasjonssett av disse modellene i stor målestokk (utgangsmål 24 istedenfor 10).

Bilde 5. Tegnemodellene til von Hanno (von Hanno 1948: 21)

Oppgavene var følgende:

1. Terningen og kule
2. Pyramide, sylinder og kjegle
3. Stående kors
4. Liggende kors
5. Sylinder og bukk
6. Bukk og kjegle, bilde 6

Bilde 6. Illustrasjon til "Bukk og kjegle" (von Hanno 1948: 52)

7. Liggende kvadratplate med sylinderåpning
8. Stående kvadratplate med sylinderåpning.
9. Innvendig rom

Von Hanno er tydelig i sin holdning til elevene, han skriver: "En våken lærer får en våken klasse. Hans tro og eksempel smitter [...] Ros det som er riktig, hjelp enhver til å finne årsaken til feilene" (Hanno 1947: 23). I 1947 ble von Hanno innvilget en assistent til å hjelpe ham med undervisningen. Hans tidligere elev Kari Liv Brundin ble tilsatt.

Karis opplevelse av undervisningen

Undervisningen i første frihånd med Johan von Hanno besto av kopiering av plansjer, tegning av klosser og mindre gipsrelieffer. Kari forteller om undervisningen:

Han [von Hanno] hadde utarbeidet sitt eget plansjeopplegg. I dag forstår jeg verdien av dette opplegget, men den gang som elev, opplevet jeg det som lite spennende.

Klosser i perspektiv var en del av den tradisjonelle tegneundervisningen. von Hanno hadde skrevet en bok om perspektivtegning som han fulgte. Vi tegnet oss gjennom modellene, men personlig opplevet jeg ikke at dette ga en dypere forståelse av perspektivet.

Kari husker med glede von Hannos forhold til den rent manuelle bruken av kroppen og kommenterer:

Dette var veldig verdifullt – der hadde han noe veldig vesentlig – det at man skulle bruke hele armen i arbeidet istedenfor å sitte sånn å småpirke med handa –

Selv om undervisningen på mange måter var lite inspirerende for henne, konkluderer Kari: *von Hanno var en fabelaktig pedagog – han hadde så mye på den psykologiske siden og var et varmt menneske* (KT 7.12.2010/ 11.9.12).

Hun minnes at Krogh-Fladmarks undervisning i annen og tredje malerklasse heller ikke var særlig spennende. Annerledes var det med Ornamentklassen i 2. år (farge). Læreren Thorbjørn Lie Jørgensen var beundret og ifølge henne ville alle gå i hans klasse. Hun sier: "malte du blått fikk du ros". Selv hadde hun mest glede av undervisningen til Carl von Hanno i Frihånd II. Han kom med

konstruktiv kritikk og gav henne faglig selvtilit. Men menneskelig sett var det hans bror Johan som sto henne nærmest.

Kari har i sin CV oppsummert det hun lærte som elev i frihåndstegning ved SHKS. I Frihånd I ledet av Johan von Hanno arbeidet elevene med motoriske øvelser, kopiering av plansjer og perspektivtegning med klosser og skyggelegging av klosser. I arbeidet med disse oppgavene fulgte de von Hannos lærebøker 1 og 2 og plansjeverk. Dette erstattet Sverre Pettersens plansjeverk som besto av forstørrede ornamenter utført i strek. Hans elever måtte kopiere plansjene og tegnet også små, ornamentale relieffer som de skyggela.²⁸ von Hanno endret formatet til A3 og lot elevene tegne stort med blyant.

I Frihånd II hos lærer Carl von Hanno tegnet elevene etter gipsmodeller, avstøpninger i gips av klassiske hoder og store helfigurer. Tegningenes formater var store og redskapet kull.

I Frihånd III hos Karl Høgberg hadde elevene akttegning og anatomi. Formatet var stort og redskapet kull. Akttegningen videreutviklet Kari på sin studietur til Paris i 1950 før hun ble syk og måtte gi opp.

Miljøet ved Kunst- og håndverksskolen

For Kari var miljøet ved Kunst- og håndverksskolen givende. Ifølge henne var flere av lærerne politisk på venstresiden, de tilhørte "Picasso-generasjonen" og enkelte var kommunister. Det var ikke så nøye med oppmøtet den gangen. Folk kom og gikk. Nyutdannede elever som Ludvig Eikaas og Gunnar S. Gundersen, var ofte innom og brukte malerklassen som verksted. Elever fra keramikklassen stakk av og til innom og malte litt. En av disse var Eva Bull Holter som senere ble maler. Kari oppsummerer: "Det var på mange en deilig skole. Vi fikk i grunnen gjøre som vi ville – Det var få formaliteter" (KT 1.3.2011).

Hun husker at miljøet hun tilhørte, delte de som søkte Kunst- og håndverksskolen i to hovedkategorier. Det var velstående folk fra Oslo, de såkalte "snobbete", og de andre, talentfulle ungdommer fra hele landet, men selvfølgelig med unntak. Fra den første gruppen søkte mange seg til Keramikklassen ledet av Jens von der Lippe og Ingeborg von Hanno.

Få av elevene endte opp som aktive kunstnere etter endt studium. Kari forklarer hvorfor de allikevel begynte på Kunst- og håndverksskolen: "Man hadde en brennende lyst til å male!" "Livets realiteter" endret imidlertid kursen for de fleste. Av hennes medelever ble flere av de mannlige elevene malere: Roy Blohm²⁹ kjent for sine østkantmotiver, Tore Hoff³⁰ og Arne Lindås³¹ kjent for dekorasjonen i tunnelen under den gamle brannstasjonen i Oslo. Bernt Brenne døde tidlig. De kvinnelige elevene ved SHKS gav som regel opp når de giftet seg, dette gjaldt også Karis klassekamerater (KT 1.3.2011). Rektor Prytz var tydelig og åpenhjertig i sin holdning. Han var positiv til skolens kvinnelige elever, men for dem var oftest målet å gifte seg for så "å danne et vakkert hjem" (KT 21.9.2011).

Okkupasjonstiden

Undervisningen gikk sin gang ved Kunst- og håndverksskolen under krigen uten inngripen fra tyskerne. Elevene hadde stort sett fulle dager på skolen. Men rektor Prytz holdt lav profil i offentligheten. Han skriver i katalogen til den første eksamensutstillingen som ble holdt etter frigjøringen:

²⁸ Pettersen, Sverre, f. 1884, anc. 1/8 1936. Reklameklassen (SHKS årsmelding 1936/37: 6).

²⁹ Se NKL bind 1: 264.

³⁰ Se NKL bind 2: 227.

³¹ Se NKL bind 2: 772.

En stor vanskelighet i undervisningen er at en har manglet undervisningsmaterieell og også studiemateriale. Museenes samlinger, som har vært vår vesentlige undervisningskilde, har vært satt ut av funksjon, pakket vekk og evakuert. Dette gjelder også skolens og museets bibliotek. Tiltross for denne unormale tilstand har arbeidet gått sin gang med fag- og tegneundervisning, demonstrasjoner og forelesninger, kanskje vel så intenst som før. Den selvhjulpenhet som dette har tvunget frem, har spilt ikke liten rolle for undervisningen, kanskje også hatt sine fordeler i sterkere konsentrasjon og fordypelse (Prytz 1946: 8).

Selv om skolen fungerte, var det krig og veldig lite mat. Elevene fant sine løsninger: de levde på suppe. Til lunsj fikk de servert betasuppe i kantinen på skolen,³² og etter skoletid gikk de til Svenskekirken der det ble servert havresuppe til middag.³³ Elevene tok med seg matspann og fylte dem med havresuppe som de spiste til kveldsmat eller hadde i reserve. Fordi det ikke fantes penger til øl, ble det lite festing. Men for øvrig fungerte skolen forbløffende normalt gjennom hele krigen, bilde 7.

Bilde 7. Julefest i 1. frihånd i 1942 (KT Perm 2 bilder og tegninger: 4)

Mange av skolens elever, lærere og andre ansatte var aktive i motstandsbevegelsen. Vaktmester Jacobsen hadde folk i dekning rundt i hele bygningen,³⁴ skjult i loft, på kontorer og i ventilasjonsanlegget. Han var særlig nøye med å passe på inngangsdørene (Magnussen 2004: 52-53). Kari husker at han var streng. Elevene brukte tegnefrakker og det var absolutt forbud mot å gå ut av bygningen med frakken på. Kari minnes at Jacobsen ble sinna hvis noen forsøkte å snike seg rundt hushjørnet til Ekjord (forretningen som solgte tegneutstyr i St. Olavs gate) uten å ta frakken av. Årsaken til hans nidkjærhet var at mange elever skrev antinazistisk propaganda på frakkene, ikke bare på sin egen, men også på andres og gjerne uten at den som eide frakken, visste om det. Kari forteller at dette var noe elevene moret seg med, men det kunne bli dødsens alvor om en kom ut på gaten i frakk og tyskerne fikk øye på det som sto der (KT 1.3.2011).

Det må ha vært en vanskelig tid. Kari ble kjent med en av pikene i klassen og ble invitert hjem til henne på besøk. Det viste seg at broren var frontkjemper. Dagene etterpå merket hun en isfront mot seg blant medelevene. Én av dem sa direkte til henne at hun burde være klar over at hun fra nå av ble ansett som "stripete" (nazivennlig). Hun fortalte dette til sin venninne i håp om at vennskapet kunne fortsette selv om hun ikke lenger kunne besøke henne hjemme. Men det gikk ikke, venninnen snakket aldri mer til henne og vennskapet var for alltid avsluttet.

³² Årsmeldingen fra det siste krigsåret opplyser: "Det har foregått utdeling av suppe fra Svenska Norgeshjelpen for dag- og aftenskolens elever" (SHKS Årsmelding 1944/45: 26).

³³ Svenska Margaretakyrkan i Oslo, Hammersborg Torg 8B, ligger rett bortenfor Kunst- og håndverksskolen (<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=649646> [nedlastet 30.5.2013]).

³⁴ Vaktmester Joakim Jacobsen (født 1914) ble en institusjon i seg selv. Under krigen var han assistent for Ellef Østre (født 1882) som hadde vært vaktmester ved skolen siden 1904. Da han døde 9.8.1944, ble Jacobsen forfremmet 1.10 (SHKS Årsmelding 1944/45: 11). og fungerte frem til 31.3. 1981 (SHKS Årsmelding 1979/80 1980/81: 52).

Kari vant tilliten i klassen tilbake og ble ofte valgt til tillitsmann. Hun forteller:

Men det var en vanskelig tid med krig. Midt i timen kunne en elev komme inn og fortelle at politiet hadde vært og hentet en venn som nå var arrestert. Det sirkulerte håndskrevne, illegale aviser mellom de en kunne stole på (KT 1.3.2011).

En av hennes medelever og gode venn var med i motstandsbevegelsen. Hun husker en dag hun sto og tegnet akt og noen kom inn og ropte: "De har hentet Jarle!" Han var inne til forhør på Victoria terrasse, men slapp ut igjen den gangen (KT 1.3.2011). Lærer i Aftenskolen, arkitekt Johan Meyer og ni elever fra skolen mistet livet i motstandsarbeidet; to jødiske elever fra skolen ble deportert og drept (SHKS Årsmelding 1944/45: 3-4).

Under krigen var det lite brensel. Skolen ble i perioder stengt, ikke på grunn av tyskerne, men fordi man ikke hadde brensel til oppvarming. For å løse problemet ble det lange ferier med hjemmoppgaver og konkurranser. I 1942-43 hadde dagskolen jule- og brenselsferie fra 15. desember til 1. februar. Neste skoleår 1943-44 var juleferien fra 17. desember til 24. januar. I det siste krigsåret 1944-45 varte ferien fra 15. desember og helt frem til 1. mars (Magnussen 2004: 52). Kari minnes at skolen var stengt i 3. klasse. Elevene tegnet da akt i Kunstnerforbundet (Frihånd III) og måtte selv medbringe ved og fyre opp slik at modellen fikk det varmt nok til å kunne kle av seg (KT 1.3.2011).

Kari bodde i studietiden sammen med en venninne og medelev. De tjente til livets opphold ved å male på små ting av tre, krus, asjetter og boller som de solgte på Håndverker'n før jul.³⁵ Freden kom i mai i hennes siste studieår. Hun minnes at det ble jubel og at blendingsgardinene ble revet ned og brent i svære bål i gatene.³⁶ Noen egentlig eksamen ble ikke avlagt. Det ble gitt gjennomsnittskarakter på bakgrunn arbeidet gjennom året. I dette arbeidet inngikk forslag til dekorasjoner med gitt tema. Hun avsluttet sitt studium i mai og gikk ut i inntektsgivende arbeid uten å ta diplom.³⁷

II TEGNELÆRER

Pedagogisk utdanning

I 1944 fikk elevene på Kunst- og håndverksskolen et tilbud om pedagogisk utdanning i form av kurset "Tegnepedagogikk og de nye undervisningsmåter". Rektor ved Sløyd- og Tegnelererskolen på Notodden, Rolf Bull-Hansen, var kursleder.³⁸ Bull-Hansen gjorde veldig inntrykk på Kari.³⁹ von Hanno brukte geometriske grunnformer i sin undervisning. Bull-Hansen derimot hadde sluttet å la elevene tegne klosser, enten de var voksne eller barn. Influert av psykolog Helga Eng's arbeid,⁴⁰

³⁵ Kafé og konferansesenter, Rosenkranzgate 7 i Oslo.

³⁶ Karis søsters forlovede ble skutt på Akershus. Søsteren fortsatte med motstandsarbeid og kom seg i sikkerhet i Sverige. Hun vendte i 1945 hjem som fenrik.

³⁷ Fire elever fra malerklassen leverte diplom på høsten 1945 (SHKS Årsmelding 1944/45: 21).

³⁸ Rolf Bull-Hansen (1888-1970) var en kunnskapsrik, karismatisk og resultatorientert kunstpedagog. Med bakgrunn i reformpedagogikk, psykologi, kunstfilosofi og egen kunstaktivitet var han en pionér og ledende kraft i omformingen av tegning og sløyd fra rene "hvilefag" i folkeskolen til fag som skulle bidra til den estetiske utviklingen i samfunnet (Rolf Bull-Hansen – utdypning. Norsk biografisk leksikon. [nedlastet 6.6.2012] I Store norske leksikon. Hentet fra: http://snl.no/Rolf_Bull-Hansen. Forfatter Åsmund L. Strømnes).

³⁹ Kursbevis vedlagt i KT Perm 2.1: 2.

⁴⁰ Helga Eng (1875-1966) mente i likhet med sin tids reformpedagoger at undervisningen måtte hvile på kunnskap om barns utvikling. Hun disputerte i 1912 (som den 3. norske kvinne) med avhandlingen *Abstrakte begreper i barnets tanke og tale. Psykologiske undersøkelser paa grundlag av iagttagelse og eksperimenter med skolebarn*. Deretter utgang hun i 1918 boken *Nutidspædagogik. Kunstpædagogik*. For å skaffe sikrere viten om barns følelsesliv, arbeidet hun videre som forsker i psykologi. I 1921 kom boken *Barnets følelsesliv i sammenligning med den voksnes. En eksperimentel undersøkelse*. Fem år senere, i 1926, utkom

hadde Bull-Hansen utviklet en ny tilnærming til tegnefaget. Barn har en fantasiverden og han mente at det er den som skal stimuleres. Bull-Hansen hadde med seg tegninger fra sine elever. Kari sier: "Det var så fantastisk flotte tegninger [...] vakkert!" (KT 1.3.11). Bull-Hansen metode gikk ut på å lese dikt eller eventyr for elevene og så spørre: "Hva var det dere så for dere da jeg leste diktet?" Når så elevene kom i gang med å svare muntlig, kom instruksjonen: nå kan dere tegne!

Bull-Hansen vekket Kari's nysgjerrighet og interesse for barnetegninger og psykolog Helga Eng's banebrytende arbeid på dette feltet (Eng 1944). Kari skriver:

I kurset Tegnepedagogikk og nye undervisningsmåter, viste Bull Hansen hvordan barn i skolen kan veiledes til å tolke sin fantasiverden i tegning, form og farge. Dette var nytt i 1944. Det medførte interesse for utvikling av barns tegning fra første leveår, gjennom den motoriske og manuelle trening til den spennende perioden hvor barn tegner og maler det de vet, føler eller sanser og ikke det de ser. Jeg fant kunnskap om dette tema i boka "Barnetegning" av Helga Engh, som var en pionér på området (KT Perm 2.1: 5).

Dette at barn gjennomgår en felles utvikling der de tegner og maler det de føler og sanser, istedenfor det de ser, var noe Kari tok med seg og utviklet i alle sine år som lærer. Hennes senere interesse for helleristninger og hulemalerier bunner også i denne forståelsen (KT 1.3.11).

Å bli lærer

Etter avsluttet 3. år på Kunst- og håndverksskolen skjønte Kari raskt at hun aldri ville kunne livberge seg gjennom kunsten ved på å male bilder. Både hennes mor og tante var yrkeskvinner og hennes grunninnstilling var at hun ville greie seg selv økonomisk, ingen skulle fø på henne. Så da måtte hun finne seg et betalt arbeid. Hun vurderte først å bli lærer og søkte på alle landets lærerskoler (70). Men opptakskravene var svært høye etter krigen og hennes artium var ikke god nok. Elevene i hennes klasse på Katedralskolen boikottet tysk faget da krigen kom. Ingen ville bli gode i tysk. Hun sier: "det var som å banne det!" (KT 1.3.11) Tysk karakteren hennes ble derfor dårlig og dro karaktersnittet kraftig ned. Istedenfor læreryrket ville hun bli interiørkonsulent. For å få kunnskap om tapeter, tok hun først jobb i en tapetforretning på Egertorvet (Tapetutsalget). Senere fikk hun jobb i møbelforretningen Futurum i Klingenbergsgaten (senere het forretningen Rastad og Relling). Samtidig meldte hun seg på Aftenskolen for håndverkere på Kunst- og håndverksskolen (1946-47). Dette ble et nytt møte med både skolen og tegnefaget for henne. Her gikk hun sammen med snekkerlærlinger og lærte å lage arbeidstegninger for møbler og tegne ut detaljer for sinking og tapping.

I 1947, to år etter at hun hadde sluttet på Malerlinjen, så hun utlysningen av en assistentstilling i tegning ved SHKS. Hun husker det godt: "Så tenkte jeg bevarer vel – jeg har alltid egentlig hatt lyst til å bli lærer, så jeg kan jo slenge inn en søknad!" (KT 1.3.11). Hun minnes:

Så var det en dag jeg gikk hjem fra Futurum, fra møbelforretningen.

Jeg syklet tror jeg – nei jeg gikk, det var von Hanno som syklet –

jeg gikk oppover Ullevålsveien – jeg bodde der borte på St. Hanshaugen –

så kommer von Hanno – han bodde i St. Olavs gate – "Du Kari", sa han, "du har jo søkt en jobb på Kunst- og håndverksskolen – Jeg har innstilt deg som nr. 1 jeg."

"Å herregud, har du virkelig turt å satse på meg?" svarte jeg. "Ja da", sa han, "jeg håper dette går igjennom i styret, så skal vi få det moro!" (KT 1.3.11).

Nyansatt lærer

Barnetegning, der hun følger niesen Margretes tegning fra hun var 10 måneder til hun ble 8 år gammel. (Helga Eng – utdypning. Norsk biografisk leksikon [nedlastet 6.6.2012]. I Store norske leksikon. Hentet fra: http://snl.no/Helga_Eng. Forfatter Elisabeth Lønnå).

Tegner Kari-Liv Brundin ble tilsatt ved SHKS 1. oktober 1947 i en *midlertidig lærerstilling*, i praksis som assistent for overlærer Johan von Hanno, i Frihånd I i Dagskolen.⁴¹ Hun var første kvinne som ble ansatt som lærer i tegning i skolens historie.⁴² Denne stillingen hadde hun i to år. I 1949 fikk hun *bistilling* som lærer i frihåndstegning ved Dagskolen, og hadde den frem til 1953.⁴³ Fra 1953-1957 var hun tilsatt i *midlertidig overlærerstilling* i Dagskolen (KT Perm 2.1: 1).

von Hanno underviste også ved Oslo Yrkesskole og Kari assisterte ham fra 1947-1953. Dette var utfordrende, med hennes ord: "knallhardt". Det var svære klasser, med 30 elever på 15-16 år fra forskjellige yrkesområder, unge gutter, rørleggere og mekanikere, fulle av energi og liv. Kari forteller:

De vanskeligste var vel kanskje mekanikerne. Rørleggerne var greiere, de var så reale, men de skulle kjøres som en villhest. Du måtte planlegge hvert eneste minutt i løpet av timene – hvis du slappet av ett eller to minutter, så var det vilt kaos i klassen. Så det var en hard tid det der, men jeg lærte i alle fall å holde disiplin (KT 7.12.10).

Det var von Hannos undervisningsopplegg som ble fulgt både på Oslo Yrkesskole og Kunst- og håndverksskolen.⁴⁴ von Hanno og Kari alternerte i klassene annen hver dag, én tok formiddagen og én senere på dagen. På yrkesskolen hadde de hver sin stilling, men på Kunst- og håndverksskolen var hun i bistilling. Karakterene besluttet de sammen.

Kari samarbeidet godt med sin tidligere lærer og lærte mye av ham. I 1950 gikk de sammen på et instruksjonskurs med gruppeøvinger ved Statens Yrkeslærerskole.⁴⁵ Johan von Hanno hadde ord på seg for å være en damevenn og rektor på yrkesskolen spurte en gang Kari direkte om samarbeidet var vanskelig. Men dette avviste hun bestemt. Etter hennes utsagn var von Hanno utelukkende generøs og imøtekommende. Han var den hun kunne rådføre seg til og snakke med:

Han var ikke påtrengende på noen måte. Både pedagogisk og faglig lærte jeg mye av ham. Jeg fikk med meg det meste fra hans undervisning samtidig som vi gikk sammen på instruksjonskurset. Om nødvendig korrigerer han meg da jeg begynte å praktisere det jeg hadde lært (KT 1.3.11).

Kari fortsatte å bruke elementærformene fra von Hannos undervisning: terninger og kuler, negativ sylinder i forhold til positiv (KT 7.12.10), bilde 8.

⁴¹ SHKS Årsmeldingen 1947/48: 17.

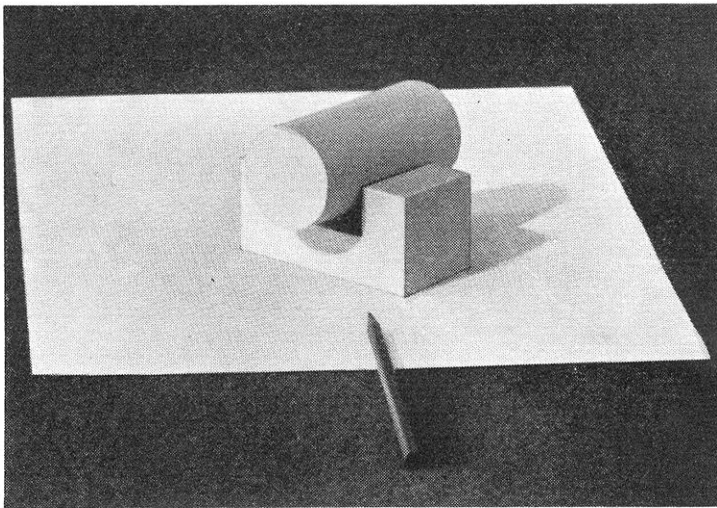
⁴² Med forbehold om at Rigmor von Hanno hadde hatt et lite engasjement i en kort periode på 1940-tallet, se fotnote 10.

⁴³ Opplysningen er i henhold til KT Perm 2.1: 1. I Årsmeldingen står hun oppført som lærer i frihånd (SHKS Årsmeldingen 1949/50: 33).

⁴⁴ "Yrkesskolen var et råkjør, det var ikke ordentlige tegnesaler og det var et kaos med å stille opp stoler som tegneplatene ble stilt opp mot" (KT 11.09.12).

⁴⁵ Se kursinnhold:

http://books.google.no/books/about/Instruksjonskursus_for_styrere_og_I%C3%A6rer.html?id=HnJRtwAACA_AJ&redir_esc=y [nedlastet 13.6.2012]. Skolen ble i 1994 fusjonert med HiO (<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/forvaltning/enhet/21736/endringshistorie> [nedlastet 13.6.2012]).

Bilde 8. Sylinder og bukk (von Hanno 1948: 50)

Elevenes opplevelse av Kari

Kari videreførte von Hannos holdning til kroppsbruk når en tegner. Hovedpoenget var å bruke hele armen i arbeidet. Hun hadde tegner og skulptør Nils Aas som elev,⁴⁶ og minnes at han en gang kom og sa til henne: "Kari du lærte meg én ting som var veldig viktig for meg, og det var å bruke hele armen!" (KT 7.12.10). Som lærer reflekterer hun over uttalelsen:

Bare en sånn bagatell i et skoleår – jeg synes det var litt leit at jeg ikke hadde lært ham noe mer enn å bruke armen, men jeg ser jo hva det hadde å bety for Nils når jeg ser på arbeidene hans (KT 7.12.10).

Ragnhild Magnussen (1931-)⁴⁷ begynte på Motelinjen⁴⁸ ved Kunst- og håndverksskolen 15. september 1949, 18 år gammel. Det var fire førsteklasse og to og to avdelinger gikk sammen, elevene på Motelinjen gikk sammen med elevene fra Bok- og reklamelinjen, bilde 9.

⁴⁶ 1933-2004, se internett og http://snl.no/.nbl_biografi/Nils_Aas/utdypning [nedlastet 14.6.2012], Wikipedia har mye stoff og bilder.

⁴⁷ Motetegner Ragnhild Smith, gift Magnussen, er om mulig den faglig ansatte ved SHKS som har lengst ansettelsestid. Hun ble tilsatt ved SHKS som assistent ved fagavdeling Mote i Dagskolen i 1954. Hun fungerte som timelærer fra 1. jan. 1956, ble midlertidig tilsatt som lærer fra 1. jan. 1968, med ansiennitet 1. jan. 1959, men lønnet som timelærer inntil 1. jan. 1970, fra da av var hun fast ansatt som lærer (SHKS Årsmeldingen 1969/70: 7). Fra 1976 er hun overlærer (SHKS Årsmeldingen 1976/77: 11), fra 1982 høgskolelektor (SHKS Årsmeldingen 1982/83: 14), en tittel hun hadde frem til avgang for aldersgrensen i 2001. Som pensjonist fortsatte Ragnhild sitt arbeid ved SHKS på timebasis. Hun sto blant annet ansvarlig for jubileumsboken *Historien om et hus* (Magnussen 2004).

⁴⁸ Fagavdeling Mote var definert som kvinnelige skredderfag (SHKS Årsmeldingen 1949/50: 44).

Bilde 9. Ikke navngitt elev på Motelinjen i skoleåret 1949/50 (SHKS Årsmeldingen 1949/50: 41)

Dagen var delt i tre og det var frihånd hver dag. Kari fikk nå sitt kull nummer to, som assistent hos Johan von Hanno i Begynnerskolen. Ragnhild forteller:

Hun [Kari] var ung, det var hun, og langt fra en satt gammel lærer, men hun var ikke på vårt nivå heller – Hun holdt en vennlig avstand [og var] veldig kunnskapsrik – Hele personen utstrålet soliditet og kvalitet (RM 19.3.2012).

Lærerne viste aldri frem sitt eget kunstneriske arbeid til elevene. Hensikten var å skåne dem for påvirkning og hindre at de la seg opp etter lærerens stil. Som elev hadde derfor Ragnhild aldri sett noen av Karis kunstneriske arbeid eller tegninger. Men læreren hadde allikevel faglig autoritet, Ragnhild sier: "Ingen tvil om at hun [Kari] var eneren".

Kari har i alle år vært kjent for sin forfinede smak, elegante påkledning og rolige fremferd. Ragnhild som var ny elev på motelinjen, sitter igjen med dette inntrykket fra første klasse:

Hun [Kari] var stillferdig og aldeles sobert og nydelig antrukket – ikke noe staset ut eller noe sånt, men altså materialene i skjørt og bluse – man gikk ikke i bukser den gangen – skjørt og bluse og eventuelt et lite smykke som – det var så utstudert nydelig – vakkert! (RM 19.3.2012).

Ragnhild tenker tilbake på undervisningen i første frihåndsklasse med Kari som ung lærer:

Og så kom hun [Kari] da stillferdig inn i klassen og fikk satt oss i gang og det første – det var jo von Hannos plansje nr. 1, og det var vel "Den loddrette" – og da hadde vi fått beskjed om å kjøpe var det Alvøen A – eller var det B [hvite, rimelige litt tykke ark i A2-størrelse], og da gikk vi til Jakob [vaktmesteren som hadde butikk i underetasjen mot syd] og kjøpte sånne – og så var det bløt blyant, kanskje var det 6B –

og så var det måten å holde blyanten på – sånn – inni hånden: sånn og så skulle vi da tegne rette streker og få disse rette og pene og parallelle og så hadde vi knettgummi, så når det gikk helt gærent, da var det lov til å bruke knett og så skulle det være akkurat riktig avstand mellom disse loddrette strekene og vi skulle øve hånden opp til å gjøre dette her, alle musklene i hånden skulle adlyde øyet (RM 19.3.2012).

Etter første plansje "Den loddrette", kom neste plansje "Det horisontale": å trekke. Deretter fulgte øvelsen med sirkler for å få i gang det motoriske i armen. Hun husker at det gjaldt å sitte riktig: *vi satt på høye krakker, ryggen var selvbærende, og med høy pult foran slik at modellen sto oppe foran oss, dermed hadde vi rett vinkel inn på modellen og 90 grader inn på papiret (RM 19.3.2012).*

Etter at hele plansjeverket var gjennomgått, begynte elevene så vidt å tegne tredimensjonale objekter. De tegnet da etter modeller, små gipsfigurer av øyet, nesen, med mere. Oppgavene fulgte på avhengig av hvor langt den enkelte hadde kommet og hva man mestret. Ragnhild sier: "man fikk lov å holde sitt eget tempo på dette" (RM 19.3.2012).

Ragnhild minnes Karis tilbakemelding på tegnearbeidet med uttalt glede:

*Også korrekturen hennes [Karis] da!
Hun kom veldig stillferdig inn og bare satte seg ned ved siden av –
Og så var det veldig taust lenge.
Vi gledet oss jo så veldig: "nå er det min tur, nå er det min tur!"
Og så kom det bare noen sånne hyggelige spørsmål:
Syns du den vinkelen er den samme som den? Syns du det? eller: Hva mener du?
Og på den måten fikk hun oss til å se mellomrommene – hvor viktig det var ikke bare å
observere hvor strekene var og formenes omriss, men også mellomrommene
og de imaginære linjene – Hvor fortsatte den linjen bak?
Det var jo tydelig at det var det plansjen var på jakt etter at vi skulle oppdage
for dette var en opplæring i å se (RM 19.3.2012).*

Uten at det var spesifikt artikulert, var undervisningen en opplæring i nettopp det å se. Ragnhild forteller videre:

*Vi trodde at vi kunne alt da vi begynte, men alt var jo fullstendig ubevisst –[undervisningen tilrettela ...] for å få bevisstheten på plass.
Det var den ene aha-opplevelsen etter den andre.
Og egentlig så ble det liksom vår egen aha-opplevelse –
Hun [Kari] klarte å få det til at det ble vårt, vår egen aha-opplevelse.
Det ble min opplevelse (RM 19.3.2012).*

Ragnhild husker tilbake på undervisningssituasjonen i første frihånd som en udelt positiv opplevelse, hun sier: "stemningen i klassen var veldig fin" (RM 19.3.2012). I følge Ragnhild hadde Kari en lun humor og hun var aldri spydig, skarp eller sårende mot noen av elevene. Men bestemt kunne hun være, i Ragnhilds ord "vennlig bestemt". Hun oppsummerer sine erindringer og konkluderer i tre ord: "Karis personlighet: Kvalitet" (RM 19.3.2012), bilde 10.

Bilde 10. Første klasse frihånd skoleåret 1949/50, Ragnhild Magnussen foran til venstre, Kari nr. tre fra høyre, Roar Høyland, senere rektor, nr. tre fra høyre bak

Paris 1950

I 1950 reiste Kari til Paris sammen med sin venn og senere ektefelle, maler Kristian Torjussen⁴⁹ som hun hadde truffet andre året på Kunst- og håndverksskolen. Planen var å tegne akt ved *Akademi Chaumiere* og gå på museer. Deretter skulle de reise videre til Italia og Roma og se på kunst og arkitektur, ikke minst fra renessansen. Men Kari ble svært syk i Paris. Sykdommen viste seg å være paratyfus. Hennes søster som var sykepleierske ved Det amerikanske hospitalet i Paris, tok seg av henne og fikk henne innlagt der. Dette var et velrenommert, privat sykehus der arabiske sheiker hadde suiter til rådighet i tilfelle de skulle bli syke når de var i byen. Oppholdet ble for Kari en minnerik, kulturell opplevelse. Frisk ble hun, men etter endt behandling, var sparepengene brukt opp. Dermed røk Italiaturen og hun kom ikke til Roma.⁵⁰ Året etter i 1951 fikk hun sin datter og hadde en kort permisjon fra SHKS. Kristian Torjussen fungerte da som vikar for henne og fikk senere fast stilling (KT 1.3.11).

Studieturen til Paris kom allikevel til å bety mye og prege Kari. Hun skriver:

Ved oppholdet i Paris gjorde møtet med verdenskunsten et voldsomt inntrykk: hulemalerier i Musé de l'Homme, Egypt, middelalder, renessanse, Østens kunst, "ismer" og ikke minst det abstrakte og nonfigurative maleri. Dette fikk jeg oppleve – ikke bare lese om eller se reproduisert (KT Perm 2.1: 5).

⁴⁹ Se NKL bind 3: 272.

⁵⁰ Vel hjemme i Norge, fikk hun refundert den summen det ville ha kostet å ligge på et norsk sykehus, men dette var beskjedent i forhold til de faktiske utgiftene hun hadde dekket.

Sommerkurset 1952

Avdelingsforstander ved Treavdelingen, arkitekt Arne Korsmo,⁵¹ hadde ved et studieopphold i USA fått kontakter i det amerikanske designmiljøet. Han inviterte et team på fem professorer fra *Institute of Design* i Chicago til Norge for å holde kurs i *visual training* og *design education*. Kurset ble gjennomført i juni 1952 og varte tre uker.⁵² I alt 120 lærere og elever fra fem nordiske kunst- og håndverksskoler deltok. Dette var en stor satsning både faglig og økonomisk.⁵³ Kari opplyser at rektor Prytz nøt stor innflytelse, ikke minst fordi han eide gullsmedforretningen Tostrup og hadde god råd (21.6.2011). Hun utdyper:

Arne Korsmo var en av de lærerne som var interessert i Bauhaus. Det var hans kontakter som ble invitert fra USA. De hadde undervist på Bauhaus. Prytz støttet Korsmo i alt som var nytt og lot ham invitere sine venner. Prytz var velstående og vel ansett i departementet. En gang han hadde brukt mye penger og ble spurt om det var riktig svarte han at: "Når han valgte å gjøre det slik, så var det vel anvendte penger!" Dermed var saken avklart (KT 5.4.2011).

Kari har oppsummert sommerkurset og skriver:

Sommerkurset Design Education i 1952 [...] var meget stimulerende og tankevekkende. Temaet var vesentlig: grunnleggende elementer i undervisning for frihånd og form. De fem amerikanske professorene (to var før krigen lærere ved Bauhaus) ga kurset innhold ved: undervisning, eksperimenter, forelesninger og filmfremvisning (KT Perm 2.1: 5).

Årsmeldingen 1951/52 vier sommerkurset stor plass og gir en omfattende rapport i tekst og bilder. Konkluderende sies:

Etter alle uttalelser som senere er kommet inn ble kurset en suksess og var inspirerende for alle deltagende institusjoner og personer. Det ga en positiv støtte til de bestrebelse som allerede var gjort ved skolen for å finne fram til en klar innstilling når det gjelder moderne formproblemer og undervisnings- og øvelsesområder.

Målet er en utkrystallisering av arbeidsprosesser som samtidig gir spillerom for tekniske muligheter og materialenes skjønnhet, og med et formspråk som bygger på bruksmessige hensyn (SHKS årsmeldingen 1951/52: 7).

Når det gjaldt formundervisningen melder rapporten:

Sommerkurset viste oss tydelig hvordan amerikanerne ved «Institute of Design» arbeidet fritt med tegning, modellarbeid og eksperimenter i forbindelse med form, det 3 -dimensjonale uttrykk. Det gjaldt for så vidt også flate, struktur, farge og materiale. De la øvelsene an med moderne tekniske hjelpemidler, strukturbehandling med maskiner, i tre og metall, plastikk, leire, papir, eksempelvis kan også nevnes fotografi- og belysningsmetoder i tilknytning til dette. De store og tildels nye tekniske muligheter danner da et naturlig og

⁵¹ Arne Korsmo (1900-) var fra 1. aug. 1936 tilsatt ved SHKS som lærer i Møbelklassen og fra 1. juli 1948 Avdelingsforstander ved Treavdelingen ved SHKS (SHKS årsmeldingen 1951/52: 16). I 1949-50 hadde han permisjon og gjennomførte sammen med sin kone, kunsthåndverker Grete Prytz Kittelsen, en studiereise til USA og Mexico, der de blant annet møtte arkitekt Frank Lloyd Wright og designerne Ray og Charles Eames. Arne Korsmo. [nedlastet 22.09.2011]. I Store norske leksikon. Hentet fra http://snl.no/nbl_biografi/Arne_Korsmo/utdypning. Forfatter dr. art professor Astrid Skjerven.

⁵² To av kursholderne, professor Weber og Wachsmann) var tidligere lærere ved Bauhaus (1919-1933) som flyktet til USA da skolen ble stengt av Hitler (KT Perm 2.2: 3).

⁵³ Finansiert av det amerikanske *Mutual Security Agency*, Det kongelige handels- Kirke- og utenriksdepartement og de nordiske skoler. Budsjettet beløp seg til omkring kr. 100.000 (SHKS årsmeldingen 1951/52: 7).

tilgjengelig eksperimentgrunnlag [...]

Oppbygging begynner ikke med skallet, med den ytre form, men innenfra med det naturlige tekniske uttrykk og dets muligheter for form. Noen annenhånds etterlikning av historiske stilformer blir da en umulighet (SHKS årsmeldingen 1951/52: 7-8).

Det som særlig kom til å prege Karis tegneundervisning var:

Sommerkursets vesentlige inspirasjon var å bringe inn i undervisningen den bevegelse og romfølelse som bor i alle mennesker og som springer ut av den frihet og bevegelse som er nedlagt i all natur [...]

Ved motoriske tegne-, modellerings- og fargeøvelser som ligger nær opp til plastikk, gymnastikk og rytmiske bevegelser, delvis ledsaget av musikk, frigjøres mennesket. Impulsiviteten, fantasien og følelseslivet får friere spillerom som utnyttes i formgivning. Tekniske eksperimenter med form og materiale følger med og utvikler kombinasjonsevnen. Den bundne innstilling til teknisk fremstillingsdyktighet i tegning, formgivning og produksjon avløses av en større frihet, bevegelse, en smidighet i utvikling av alle formgivningens muligheter. En større harmoni oppnås mellom intensjonene, den psykologiske bakgrunn og det konkrete fysiske og materielle uttrykk som tilsiktes. De formskapende krefter får da den bevisste innstilling til de muligheter de arbeider med for å løse sin personlige uttrykksform i de oppgaver som foreligger (SHKS årsmeldingen 1951/52: 9).

Kari forteller at sommerkurset gjorde veldig inntrykk. Hun fikk kjennskap til amerikansk kunst, ikke minst maleren Jackson Pollock (1912-1956).⁵⁴ Bildene hans oppfattet hun som "sindets tilstand tolket direkte gjennom bevegelser" (KT Perm 2.1: 4). Det var også verdifullt å møte kolleger fra de nordiske skolene og knytte vennskap blant dem.

von Hanno hadde vært opptatt av å trene opp korrekt kroppsbruk i sin tegneundervisning. Det handlet om hvordan en skulle sitte, holde tegneredskapen i hånden og føre armen når en tegnet. De ansvarlige for sommerkurset derimot utfordret deltakerne til å tegne, eller rable, med hele kroppen. Deltakerne fikk øvelser der de måtte tegne stort med hele armen på tavle og vegg, bilde 11.

⁵⁴ Biografi: http://www.guggenheim.org/new-york/collections/collection-online/show-full/bio/?artist_name=Jackson%20Pollock [nedlastet 6.6.2012]. Bilder: <https://www.google.no/search?q=Jackson+Pollock&hl=no&client=firefox-a&hs=5XD&rls=org.mozilla:en-US:official&prmd=imvnso&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=BiDPT5eVMMKF4gS7i8XbDA&ved=0CGwQsAQ&biw=1211&bih=786> [nedlastet 6.6.2012].

Bilde 11. Karis elever tegner på tavlen: oppgaven var inspirert av sommerkurset (KT Perm 2.2: 11)

Kari har notert fra professor Webers forklaring av tegneøvelsene 9.-10. juni 1952:

Begynn med å arbeide i stående stilling, og arbeid på en slik måte at dere føler at hele kroppen er med, hele kroppen fra isse til den ytterste tåspiss. Få en følelse av at dere er fullstendig med. Det spiller ingen rolle hva som skjer. Hvis dere synes det dere ser er interessant, så lukk øynene og konsentrer dere om følelsen av bevegelse (KT Perm 2.2: 1).

I diskusjonene blant lærerne ved SHKS som fulgte etter sommerkurset, konkluderte de med at den haptiske følelsen var holdt nede i vår kultur. I følge Karis notater hvilte problemet i at man i opplæringen ikke aksepterer det å leke (KT Perm 2.2: 3).

Karis nye undervisningsplan

Da *Den foreløbige Tegneskole* ble opprettet ved kongelig resolusjon i 1818 var undervisningen planlagt i tre hovedavdelinger (Krogvig 1918: 36-37):

1. Elementæravdeling
2. Afdeling, Skolen for Frihaandstegning
 - a) Gips- eller Antik-Classen
 - b) Modelclassen
3. Afdeling, Skolen for Bygningstegning
 - a) Første Bygningsclassen
 - b) Anden Bygningsclassen

I følge Kari var denne undervisningsstrukturen nær uforandret da hun startet som elev ved SHKS i 1942. Gitt den utviklingen som var skjedd innen forståelsen av barn og endringene det hadde medført i planene for barneskolen de siste på 100 årene, fant hun dette bemerkelsesverdig.⁵⁵ Elementæravdelingen, samt noe fra 2. avdeling ble videreført i hennes første skoleår eller Begynnerskolen. von Hanno innførte noe nytt med sine motoriske øvelser og oppmerksomhet på sammenhengen mellom det kroppslige og tegning (KT Perm 2.1: 6).

Da sommerkurset ble arrangert i 1952 hadde Kari undervist i fem år. Som assistent og i bistilling hadde hun stort sett fulgt skolens undervisningsplan for Frihånd I, med plantegning, plastisk relieff og perspektivtegning. Hun skriver:

⁵⁵ Det er verdt å merke seg at SHKS i 1952 var en stor skole med i alt 1200 elever fordelt på Dag- og Kveldskole (Torjussen 14.9.2004: 3).

Jeg kunne imidlertid ikke lenger godta at kopiering og aktegning var eneste middel og mål. Hva med kjennskap til billeddannende elementer, som kunne gi grunnlag for tolkning av forestilling og fantasi? (KT Perm 2.1: 6).

Hun sier: "Etter dette skrudde jeg helt om på undervisningen" (KT 1.3.11). I sine notater skriver hun:

Alle mine impulser samlet seg og jeg utarbeidet forslag til en ny plan for mine elever: 1. semester: Videre bearbeidelse og utvidelse av von Hannos motoriske øvelser, delvis utført til musikk og i stort format. Redskapsøvelser, kjennskap til og øvelser i bruk av billedelementer (delvis hentet fra sommerkurset). Utfoldelse og fabulering inspirert av Bull Hansen.

2. semester: Perspektiv og ornamentale relieffer. Frioppgaver. Jeg fremla min plan for rektor Prytz som på tross av at planen brøt med skolens strengt, klassiske tegneundervisning, ga meg både lov og mot til å prøve ut opplegget (KT Perm 2.1: 7).

Resultatet ble en annen tilnærming i første frihånd. Kari minnes:

Jeg var veldig vill i min undervisning de første årene etter det amerikanske kurset, samtidig som jeg holdt på med det der sjøl da – det var jo helt vilt alt sammen – det var Pollock da – (KT 7.12.10).

Å bryte med tradisjonen skjedde ikke uten kollegenes misbilligelse på lærerværelset. Hun formidler stemningen tørt: "Det var stor motstand" (KT 1.3.2011).

Kollegialt samarbeid

I 1953 fikk Kari en midlertidig overlærerstilling ved SHKS (KT Perm 2.1: 1).⁵⁶ Hun forteller at det som påvirket henne i de følgende årene, i tillegg til hennes erfaringer, var kollegene. I sine notater skriver hun:

I 1954 var vi tre frihåndslærere om de 99 elevene i den obligatoriske undervisningen for 1. år: Olav Mosebekk og Kristian Torjussen, sistnevnte min daværende mann som jeg i noen år hadde et inspirerende samarbeide med. Ved de årlige utstillingene av elevarbeider og at vi fra år til år vekslet mellom undervisning i 1. Frihånd for skolens syv fagavdelinger, fikk jeg etter hvert nye synspunkter og idéer. Dette bar oppgavene etter hvert sterkt preg av (KT Perm 2.1: 7).

Kristian Torjussen ble ansatt som lærer⁵⁷ skriver om de underliggende holdningene i elementær frihåndstegning tidlig på 1950-tallet:

I elementær frihåndstegning anser jeg det for grunnleggende at elevene får realisere seg selv. Får de det, oppdager de at form og farge er midler til personlig uttrykk. De oppdager at tegning er ett sprog de kan uttrykke seg i.

Men ett sprog har en grammatikk, og for å lære den foretar eleven en vandring blant virkemidler og billedelementer. Det er meget vesentlig at denne vandring foretas med en fri, udogmatisk innstilling til de formale elementenes oppgave i tegning. Derfor utgår undervisningen fra en stamme av motoriske øvelser som har til oppgave å frigjøre ånd som hånd.

I sin "formale" vandring er det om å gjøre at eleven erfarer logikken i anvendelsen av billeelementene, En intensjon skal finnes sin formale ekvivalent, og denne ekvivalent bør

⁵⁶ Tilsatt som lærer i hovedstilling (SHKS Årsmeldingen 1952/53 og 1953/54: 15).

⁵⁷ Ansatt 1.8.1953 i Dagskolen i Frihånd I (SHKS Årsmeldingen 1952/53 og 1953/54: 16).

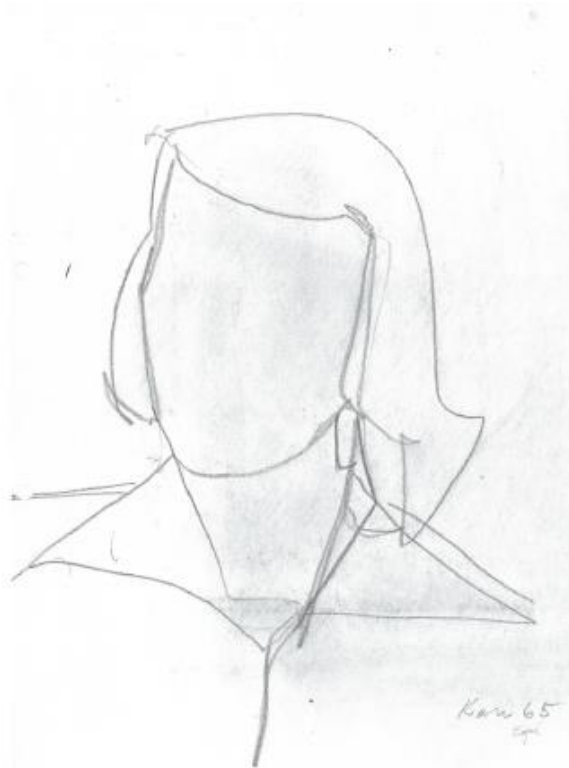
hvile på en logisk utvikling. Eleven utvikler selv sin logikk, men samtaler med læreren om den.

Det er ikke nødvendig å like eller ikke like frie og individuelle arbeider for å bedømme dem. Elevenes arbeider må godtas som realiteter idet de representerer ett syn på logisk anvendelse av bildeelementene. Det primære er hvordan det formale er løst for å dekke intensjonen, og dette er gjenstand for vurdering både fra lærerens og elevens side (KT Perm 2.2: 16-17).

Som en oppfølging av sommerkurset arrangerte SHKS i juni 1955 en nordisk mønstring og kongress hvor temaet var: grunnleggende tegning, form og farge. Deltagerne var lærere og elever ved de fem nordiske skolene. Samtidig ble det arrangert elevutstillinger over temaet fulgt av forelesninger, demonstrasjoner og film. Dette medførte interessante og grunnleggende diskusjoner om mål og midler i undervisningen (KT Perm 2.1: 5).⁵⁸

Fast ansatt lærer

Etter 10 år med midlertidige stillinger, assistent fra 1947-49, bistilling fra 1949-1953 og midlertidig overlærer fra 1953, fikk Kari i 1957 fast ansettelse ved SHKS, som overlærer i frihåndstegning. Hennes ansvarsområde var fortsatt 1. frihåndsklasse. Året etter, i 1958 debuterte hun som billedkunstner i Trondhjems Kunstforening sammen med Doro Ording og Kristian Torjussen, og hun ble innkjøpt av foreningen (KT Perm 2.1: 1). For Kari ble det et valg mellom kunsten og pedagogikken og for henne falt valget det på det siste. I 1965 ble tittelen *overlærer* endret til høgskolelektor, som så i 1982 ble til 1. amanuensis. Denne tittelen beholdt hun frem til hun gikk av med pensjon i 1990 etter 43 år som tegnelærer ved SHKS, bilde 12.

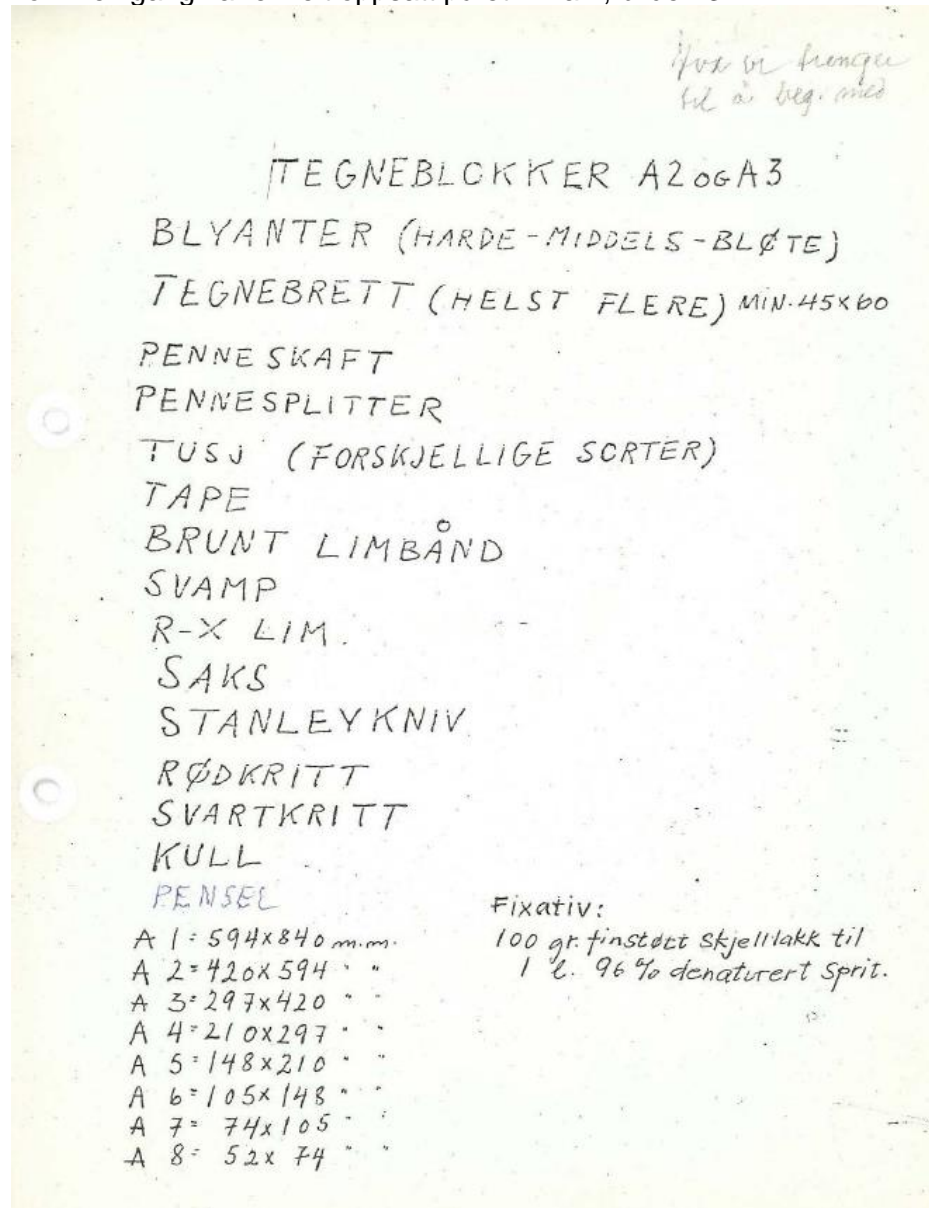
Bilde 12. Selvportrett 1965 (KT Perm 2, bilder og tegninger: 3)

⁵⁸ Se SHKS Årsmelding 54/55 og 55/56.

Som fast ansatt, kunne Kari fritt utvikle sitt eget undervisningsopplegg. For henne var dette en kontinuerlig prosess der hun hele tiden og prøvet ut nye oppgaver og innfallsvinkler. Det viktigste var å få aktivisert elevene. Hun hadde både malerklassen og bygningsklassen og møbel- og interiørarkitektur. I den sistnevnte klassen (1963 og 1967) falt undervisningsopplegget i tre hovedgrupper:

1. beskrivende tegning (med eller uten modell eller motiv)
2. tegneteknikk
3. fabulerende eller fantasitegning (vesentlig som hjemmeoppgaver)
(KT Perm 2.3: 1 og 14)

I det følgende presenteres et lite utvalg fra Karis private arkiv av hennes egne skisser og oppsummeringer som skjematiserer og klargjør det hun skal undervise i. Nødvendig utstyr for å komme i gang var enkelt oppsatt på et A4-ark, bilde 13:

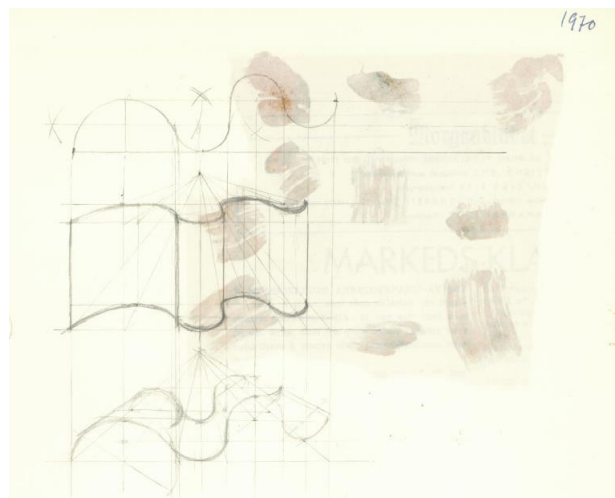
Bilde 13. Oversikt over nødvendig utstyr for 1. Frihånd (KT Perm 1a: 42)

Den grunnleggende, tredelte strukturen holdt Kari fast på gjennom hele sin lærertid. 13. oktober 1978 skriver hun: "Opplegget kan deles i tre integrerende hovedgrupper: Beskrivende tegning, fabulerende tegning og tegneteknikk" (KT Perm 2.4: 18).

Undervisningen startet i punktet. Et punkt i bevegelse blir til linje. Linjen i bevegelse blir til flate. Flaten i bevegelse blir til romform (se bilde 22a og b). Opplegget datert 20. mars 1970/71 for "Treklassen" (Fagavdeling Møbel og Innredningsarkitektur)⁵⁹ og Malerklassen (1969-70-71) gir en god oppsummering:

1. Tegning ute
 2. Billedelementene
 - a. Punkt
 - b. Linje
 - i. Vannrett
 - ii. Loddrett
 - iii. Skrå
 - iv. Kurver
 - c. Flate (fra sporlinje til grenselinje)
 - i. Sirkel
 - ii. Kvadrat, rektangel, rombe
 - iii. Trekant, trapes
 - iv. Regulære og irregulære mangekanter (polygoner)
 - v. Fritt avgrensede flater
 - d. Volumer
 - i. Kulen
 - ii. Kulens parallellepiped, sylinder
 - iii. Kjegle, pyramide
 - iv. Snitt av polygoner
 - v. Den fritt plastiske form
 3. Valør
 4. Farge
- (KT Perm 2.4: 1-2 og 9).

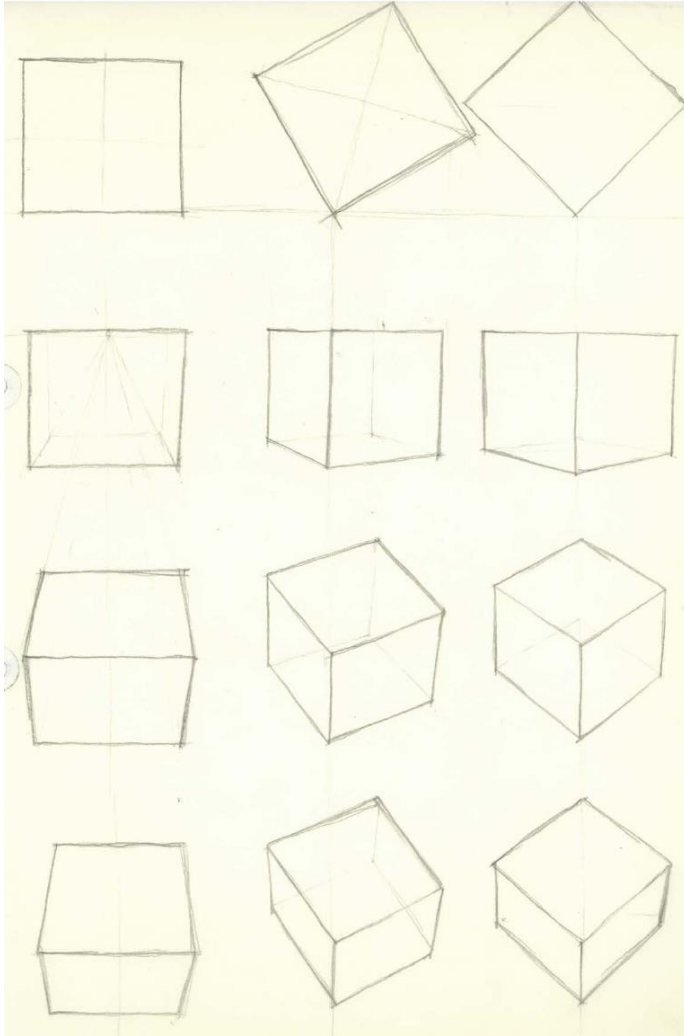
Perspektivet inngår som en naturlig utvikling av tegningen fra flate til romform, bilde 14.

Bilde 14. Skisse av linjens forhold til romlig form i perspektiv (KT Perm 2.6: 10)

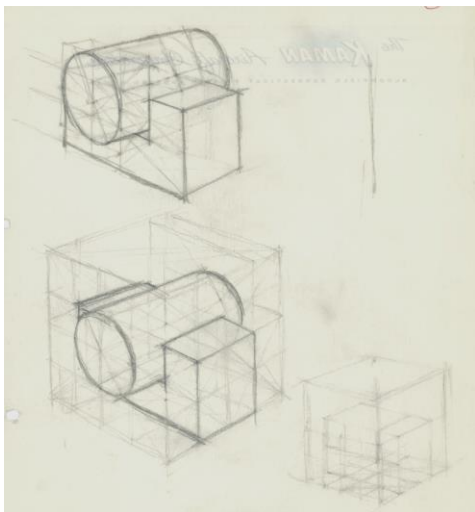
Perm 2 i Karis private arkiv inneholder oversikt over flere års studieopplegg fra flere klasser. Hun underviste også noe i farge og bruk av valør. Et viktig ledd i hennes undervisning, var fremstillingen av romformer, romdannelse og perspektiv, bilde 15.

⁵⁹ SHKS Årsmelding 1969/70: 11.

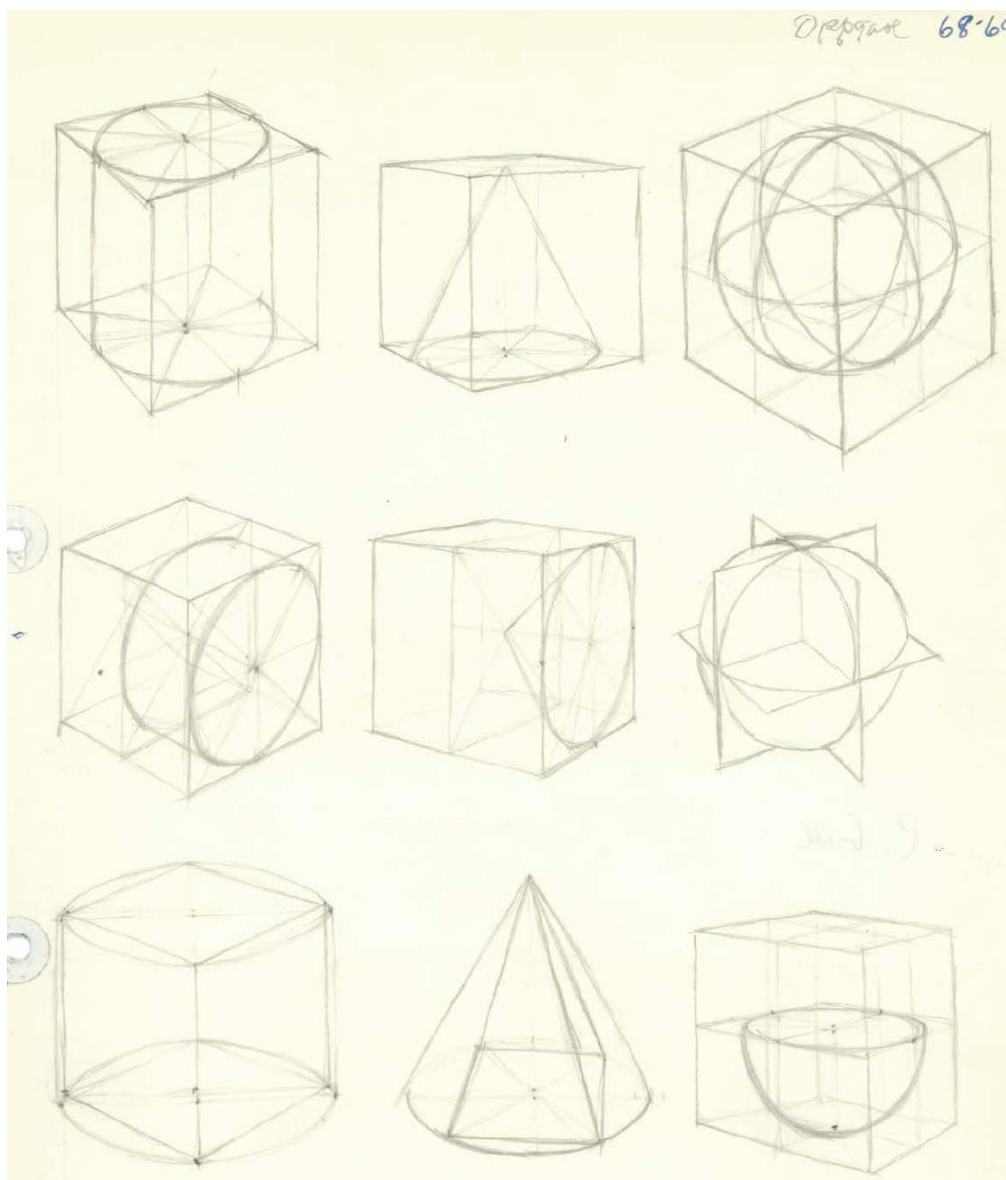
Bilde 15. Skisse av kuben tegnet på frihånd i perspektiv, udatert (KT Perm 1f: 51)

Deretter følger sammensatte former, jevnfør von Hannos opplegg med to og to former sammenstilt, bilde 16.

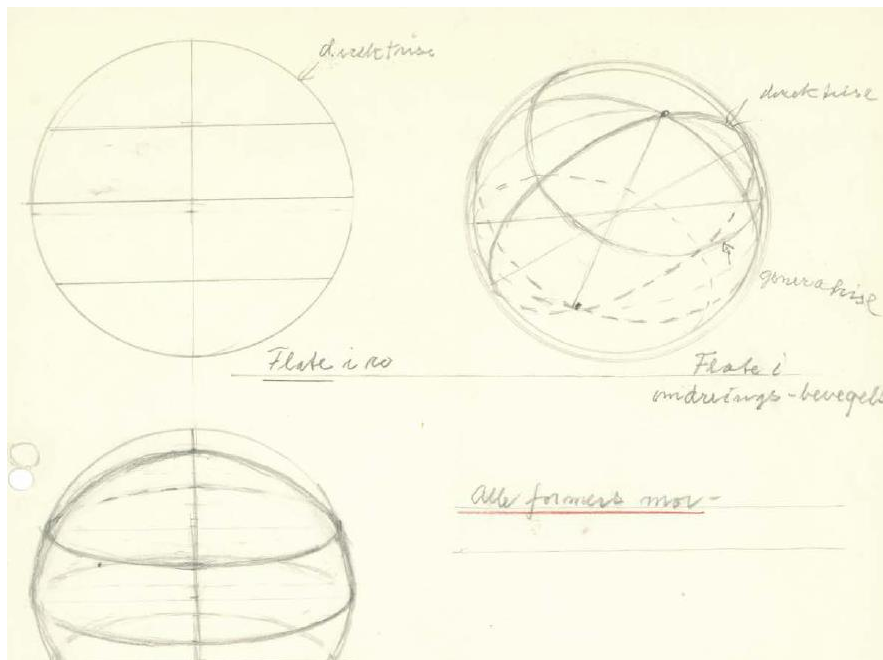
Bilde 16. Skisse av romformer i perspektiv (KT Perm 2.6: 13)

Neste trinn var å inkorporere ulike romformer i kube og kule, bilde 17.

Bilde 17. Skisse av romformer i kuben, 1968/69 (KT Perm 1g: 5)

Kari fikk elevene til å analysere ulike former ved bruk av *direktriser*, beskrivende linjer som følger formen på tvers, og *generatriser*, linjer som følger formen på langs, bilde 18.

Bilde 18. "Alle formers mor", kulen med direktriser og generatriser (KT Perm 1e: 14)

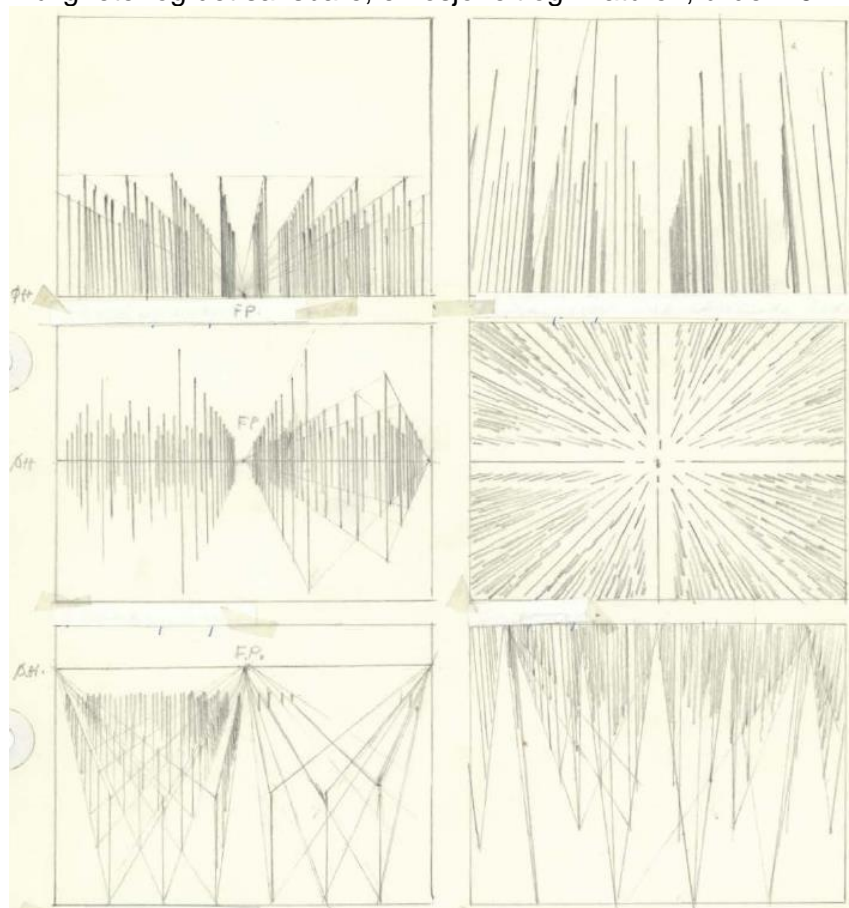
Underliggende for Karis undervisning er utsagnet: Ethvert objekt uansett form, kan analyseres ned til kombinasjon av sirkulære og rektangulære former" (KT Perm 1g: 7). Dette utsagnet kan sees i sammenheng med hennes refleksjoner om objektivitet:

Det finnes en rekke objektive sannheter: Hvis jeg skrur på springen kommer det vann. Kommer det ikke vann er det feil, innsikt og erfaring sier meg det. Men kjenner jeg på vannet og spør om det er varmt eller kaldt så er jeg straks på mindre sikker grunn i vurderingen av dette. Er det veldig varmt vill jeg brenne meg – det er også en objektiv sannhet. Men er det nokså varmt vill en som er vant til å ha hendene i varmt vann reagere annerledes enn en som ikke er vant til det. Et spørsmål om vane er da avgjørende for svaret på hvor varmt det er. Et det lunkent vil en som er kald på hendene, oppleve det som forholdsvis varmt, mens en som er varm på hendene oppleve det som kjølig. Dette er da spørsmål om relasjoner. Vi kan måle temperaturen og finne ut at vannet holder 10° – en objektiv sannhet – gjeldende for alle.

Men ikke og veies. Jeg kan komme med en påstand: Denne er rød. Du vil si den er blå – så kan vi stå og trette om det. Det kan tenkes at en av oss er fargeblind. Vel, så tilkaller vi flere – og alle er enige om at det er dette vi vanligvis kaller blått – og at jeg er fargeblind. Så har vi en blågrønn farge. En vil si den er grønn, en annen vil si den er blå. Vi tilkaller flere – den ene gruppen sier blå – den andre grønn. Kanskje på grunn av erfaringer – kanskje grunnet relasjoner. Vi kan få en fysiker til å måle ut fargen og han finner ut at den ligger nøyaktig midt i mellom. Begge grupper har da en del rett i forhold til den objektive sannhet. Når det gjelder mat er vi ulike – "Alle like kjøtt" – som reklamen sier er vel gal – En vegetarianer liker ikke kjøtt – ikke fordi smaken byr ham imot, men fordi det byr ham imot å spise dyr. Der kan vi ikke meddele oss uten forbehold – et subjektivt forbehold – Jeg liker det. Jeg synes det er godt. Der eksisterer ikke objektiviteter. Noen synes den skal ha salt på kokt egg – det bruker jo vi i latinamerika bruker de sukker. Vi vil ha friske egg – andre steder På jorden foretrekkes de råtne. Kunst er nok sansynligvis like vanskelig å trekke objektivitet ut av. Et eksempel for å belyse hvilke assosiasjonsvanskeligheter som kan gjøre seg gjeldende i undervisningen: En gutt mann fortalte meg forleden at han likte ikke fiolett. Han var kommet til at årsaken til dette var at han engang som barn var blitt straffet urettferdig av sin tante. Og at denne tanten bar en fiolett kjole. Men man kan jo ikke gå ut ifra at alle bilder han så som hadde en fiolett dominans var dårlige, selv om han ikke likte dem.

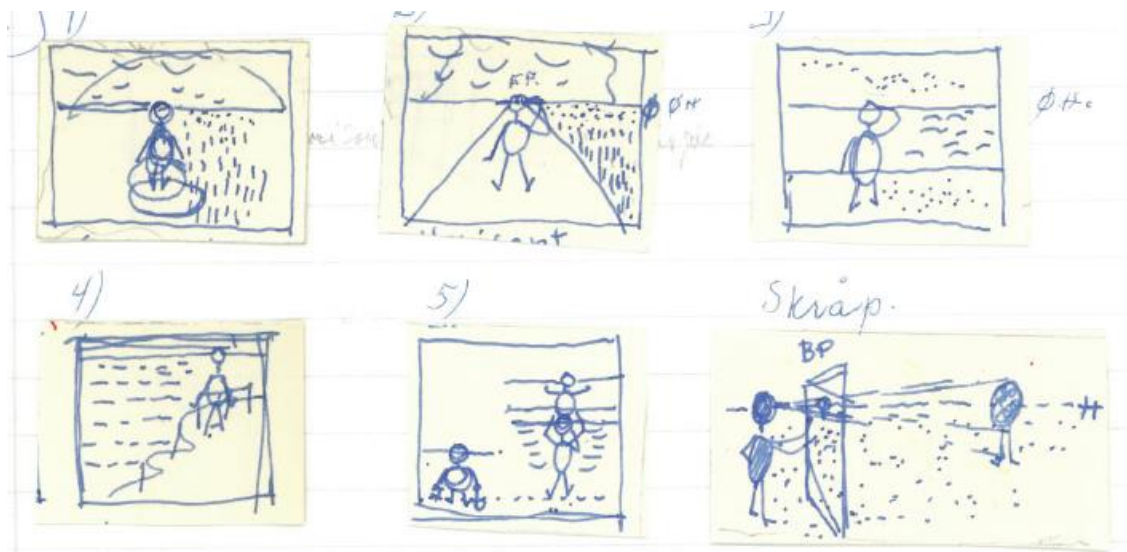
Tegning som meddelelsesmiddel tror jeg har to hovedsider: Beskrivelse – å greie å beskrive en eksisterende eller tenkt ting så eksakt at et annet menneske (som skal lage det eller kjøpe det) klart skjønner hva slags form er det er og opplevelse at en finner midler til dekning av en opplevelse så overbevisende at mennesker som ser på det gjenkjenner opplevelsen eller kanskje hvis tilskueren er åpen nok og billedet er bra nok får del i en ny opplevelse. Perspektivlæren er temmelig objektiv og velegnet til beskrivelse, men tenker vi på kunstnere som Chagall som lar mennesker sveve i luften i forelsket henrykkelse i sine bilder – da vil en realistisk tilskuer bare si surt at dette er et dårlig foret menneske kan ikke sveve, mens en som har opplevd å sveve i en viss følelsesmessig tilstand vil synes at dette er deilig tolket. Bedømmelse av bilder blir derfor farget av subjektivitet. Og det er ikke farlig så lenge en legger det frem som det. og slik jeg synes og ikke om objektivitet i dette er – (Uenighet i svært mange tilfeller oppstår fordi en ikke er klar over hva som er objektive sannheter og de subjektive fremlegges som objektive) (KT Perm 1t: 2-6).

Karakteristisk for hennes undervisning er blandingen av det eksakte i en observasjon, strekens muligheter og det sansbare, emosjonelt og i naturen, bilder 19.

Bilde 19. Skisser av parallelle linjer til samme forsvinningspunkt (KT Perm 1f: 38)

Skisser som forberedelse til å gjennomgå frihåndsperspektivet i et landskap, bilde 20.

Bilde 20. Oppsummering av frihåndsperspektivet (KT Perm 2.6: 16).

Fabulerende eller fantasitegning inngikk som en obligatorisk del i Karis undervisning. Hun gav mange forslag til oppgaver som elevene kunne velge fra. Eksempler er: stjernehimmel, vinterbilde, kråkedans, dynamikk, fiskedød, med mere. Karis undervisningspraksis er så omfattende og med så mange klasser over så mange år at for å yte dette arbeidet rettferdighet, kan det bare henvises til hennes personlige arkiv der oppgavenes mangfold og deltajbeskrivelse finnes nedskrevet.

I *Diverse oppgaver* finnes nøyaktige beskrivelser av forskjellige oppgaver fra redskapsøvelser, perspektivtrening til stemningsoppgaver (KT Perm 2.6). Kari var opptatt av sammenhengen mellom farger og følelser. Hun kunne gi stikkord som: mismot, sorg, trøst, skuffelse, og spørre: hva slags farge har dette begrepet, eller hva slags form har det? Hun gikk også inn på det taktile og "samsansning" og stilte spørsmål som: hva føler du når du tar på noe? Kari forteller at hun lette etter svar når hun stilte disse spørsmålene.

Arkitektutdanningen

I 1965 fikk Kari ansvar for undervisningen i frihåndstegning for studentene ved den nyopprettede Statens arkitektskole i Oslo (SAO) som fortsatt holdt til i SHKS.⁶⁰ Hun utarbeidet da et

⁶⁰ Opprinnelsen til Arkitektthøgskolen i Oslo (AHO) er "Arkitektkurset av 1945" som ble opprettet ved SHKS etter krigen, høsten 1945, under ledelse av Arne Vesterlid (1893-1962). Vesterlid ble tilsatt som overlærer i Bygningsklassen SHKS 1.8 1931 (SHKS Årsmelding 1931/32: 2). Wenche Findal skriver: "Arkitektkurset av 1945" var Arne Vesterlids hjertebarn. Han så landets behov for arkitekter etter krigen, og takket være hans bestrebelser ble bygningslinjen ved SHKS gjort til utdanning for arkitekter i Oslo. Det såkalte 'Krisekurset', som var planlagt og formulert av Vesterlid, ble snart et permanent tilbud og ble under navnet Statens Arkitektkurs en forløper for Arkitektthøgskolen i Oslo, etablert 1964" (http://snl.no/nbl_biografi/Arne_Vesterlid/utdypning [nedlastet 6.06.2012] Forfatter Wenche Findal). Fra 1956 til sin død i 1962 var Vesterlid skolens rektor (SHKS årsmelding 1962/63). Overgangen fra å være en fagavdeling ved SHKS til å bli en selvstendig skole, er vanskelig å få tak på ut fra de tilgjengelige kildene. Fagavdeling Arkitekt inngår i SHKS' årsmeldinger frem til våren 1966 (SHKS årsmelding 1965/66: 11). Men i Årsmeldingen fra skoleåret 1966/67 er denne fagavdelingen ikke nevnt. Det tyder på at fagavdelingen nå var skilt ut fra SHKS, som en selvstendig enhet, selv om undervisningen fortsatt foregikk i SHKS' lokaler. Offisielt ble Statens arkitektskole, Oslo (SAO) opprettet 1.1.1968. Navnet ble endret 1.1.1970 til Arkitektthøgskolen i Oslo (AHO) (<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/forvaltning/enhet/21740/endringshistorie>). Høsten 1968 flyttet SAO til lokaler i St. Olavsgt. 4. Flyttingen foregikk gradvis, rom for rom i de nye lokalene ble tatt i bruk. Vårsemesteret 1970 kom de nye studentkortene for AHO (personlige opplysninger fra tidligere student ved SAO/AHO 1968-1974, Jørgen H. Jensenius).

undervisningsopplegg basert på mer eksakt form- og romforståelse enn hun hadde gjennomført tidligere. Fordi klassen var stor, fikk hun nå en assistent, tegneren og grafikeren Ottar Helge Johannessen (1929-2010).⁶¹ Kari skriver: "Han var meg til stor nytte i dette opplegget" (KT Perm 2.3: 13). At det å være kvinne og yrkesaktiv i datidens samfunn hadde sine utfordringer, fremgår av tegningen, bilde 21.

Bilde 21. Tegning av Ottar Helge Johannessen, 1965-68 (KT Perm 2.3: 13).

Olav Mosebekk hadde tidligere hatt arkitektstudentene i frihåndstegning. Men fordi han var mer interessert i andre elevgrupper, ble det til at han og Kari byttet klasser. Dermed overtok hun undervisningen for arkitektstudentene. Høsten 1968 flyttet skolen til lokalene i St. Olavs gate 4. SAO ble høgskole og fikk navnet Arkitekthøgskolen i Oslo (AHO). Kari ble spurt om hun kunne tenke seg å fortsette som lærer i frihåndstegning i den nye høgskolen, og i en kort periode hadde hun halve stillinger på hver av skolene (KT 7.12.2010). Men fordi hun syntes miljøet var hyggeligere ved SHKS, valgte hun å forbli i full stilling ved SHKS.

Årsaken til at arkitektutdanningen ble skilt ut fra SHKS, er i følge Kari spørsmålet om opptakskravet til studiet. Hun forteller:

Det var veldig snakk om nivået på elevene [...] det var vel kanskje rektor Vesterlid⁶² som ville ha arkitektene over på høyskolestatus, og betingelsen for det, var at de måtte ha artium når de begynte på Kunst- og håndverksskolen og der sa alle lærerne nei, det kan ikke vi være med på for vi har såpass mange ordblinde og de er så begavede elever. De skilte seg vel ut i 66, for da sa Vesterlid at: "da må vi skille lag, for arkitekter må ha artium. Vi kan ikke få noe ut av arkitekter uten det". Det var i grunnen hovedårsaken til at Arkitekthøgskolen ble skilt ut fra Kunst- og håndverksskolen den gangen (KT 7.12.2010).

Forskningsfri

I 1976 definerte Kirke- og undervisningsdepartementet SHKS som høgskole og plasserte skolen innenfor det regionale høgskolesystemet. Dette vakte sterk protest fra lærere og elever som ønsket at skolen skulle bli vitenskapelig høgskole. Styret tok kontakt med Norges almenvitenskapelige forskningsråd (NAVF) og drøftet muligheten for utvikling av forskning innenfor brukskunst, arkitektur og fri kunst.⁶³ Som et ledd i denne prosessen, ble det bestemt at de faglig ansatte kunne få innvilget forskningsfri etter søknad. Kari søkte allerede i 1977. I et brev av 30. januar 1979 skriver hun, bilde 22.

⁶¹ Se fyldig omtale: http://no.wikipedia.org/wiki/Ottar_Helge_Johannessen [nedlastet 26.05.2012].

⁶² Død i 1962, se forrige note.

⁶³ Se jubileumsboken: SHKS. Kunst & design i 175 år. 1993. Oslo: SHKS. Statens håndverks- og kunstindustriskole, side 36.

Oslo, 30. januar 1979

Til Styret for SHKS

STUDIEPERMISJON

Jeg henviser til min søknad om studiepermisjon 2. november 1977.

Det tiltenkte forskningsarbeid vil være av eksplorerende og ikke hypoteseprøvende art. Grunnkomponentene i arbeidet blir billed-elementene punkt, linje, flate, valør og skravur. Med utgangspunkt i disse skal jeg utvikle min forståelse for deres muligheter for tre- og flerdimensjonal fremstilling på billedflaten. Denne forståelse er ikke å tolke i realvitenskapelig forstand, i betydningen objektive eller matematiske regelmessigheter, selv om jeg håper å kunne ta noen skritt i denne retning. Rimeligvis vil forståelsen måtte ha et subjektivt preg,

På grunnlag av dette arbeid vil jeg så forsøke å utdype en metode for fremstillingstegning som ligger mellom det vi i dag forbinder med geometrisk tegning og frihåndstegning: en seriell fremstilling av graderte størrelses- og formforandringer ved bruk av et koordinatsystem. Videre vil jeg arbeide med forholdet mellom disse graderinger og for det første valør og skravur, for det annet gruppedannelse og rytme.

Metoden blir hovedsaklig eget arbeid, men det vil også bli gjort bruk av studier av billedmateriale.

Resultatene planlegges forelagt i visuell form, ikke verbal, idet denne siste er lite egnet som uttrykk for de problemstillingene som berøres.

Oslo, 30. januar 1979

Kari Torjussen

Bilde 22. Søknad om studiepermisjon (KT Perm 2.1: 8)

Styret med styreleder, daværende rektor Fredrik Wildhagen,⁶⁴ innvilget hennes søknad og hun fikk som den aller første forskningsfri høstsemesteret 1979, fra 15.9 til 15.1.1980.⁶⁵ Resultatet ble en håndskrevet rapport på to sider (KT Perm 2.1: 20-21), flere tegninger som viser en metode for fremstillingstegning (i private eie) og følgende visuelle-verbale oversikter over bildeelementene og deres sammenheng, bilder 23a og b.

⁶⁴ Fredrik Wildhagen (1932-1992), kunsthistoriker, ansatt ved SHKS i 1967, rektor fra 24. nov 1975-1981 (SHKS Årsmelding1976/77: 6). Se nekrolog: <http://janmichl.com/nor.wildhagen.html> [nedlastet 6.6.2012].

⁶⁵ Torjussen arbeidet med sirkelens perspektiv. Resultatet forligger som tegninger, ingen tenkte på publisering den gangen, hun har tegningene i privat eie i sitt hjem.

Billedelementene og deres sammenheng.

Romformene

Punktet har ingen utstrekning.

Punktet satt i bevegelse gir strek.

Streken - sporlinjen er éndimensjonal (m)

Den kan være:

- a) rett (korteste vei mellom to punkter) og kan ha forskjellig orientering i forhold til referanserammen: vannrett, loddrett, skrå.
- b) krum, som kan gi kurvene:
sirkel-linjen
ellipse
spiral
hyperbel
parabel

Streken satt i bevegelse gir flate

Flaten er todimensjonal (m^2).

Linjen som avgrensner flaten, er en grenselinje

Flaten kan også avgrensnes ved hjelp av sporlinje (strek).

Flaten kan ha forskjellig utstrekning og forskjellig orientering i forhold til referanserammen.

De elementære flateformene er:

Parallelogrammene (plane firkanter hvis sider er parvis parallelle)

Kvadrat

Rektangel

Rombe

deler av parallelogrammene

Trekant

Trapes og

Sirkel - fremkommer ved dreining om ett av linjens endepunkter.

Flaten i bevegelse gir romformene.

Romformene (stereometriske former) er tredimensjonale (m^3)

De kan ha forskjellige utstrekninger og orienteringer i forhold til referanserammen (bortsett fra kulen som bare kan ha forskjellig størrelse og plassering).

1. Flaten forskjøvet i én retning i rommet gir:

Parallellforskyvningslegemene

Disse begrenses av 6 plane flater.

Kubus: kvadratet forskjøvet i et bestemt forhold

Andre parallellforskyvningslegemer:

Rektangel forskjøvet

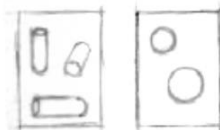
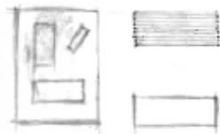
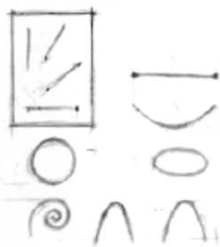
Rombe forskjøvet

Prismer: trekant forskjøvet

trapes "

femkant "

osv.

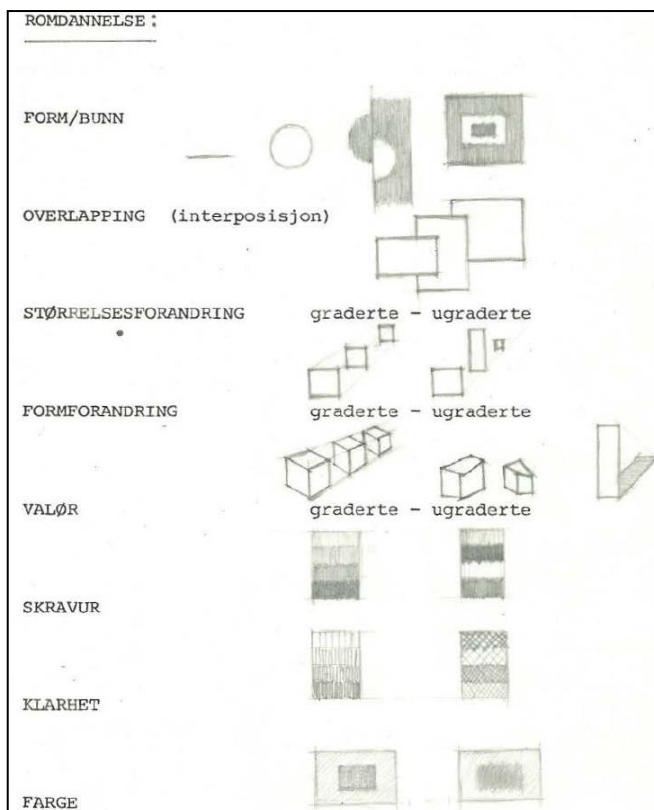

Bilde 23a. Oversikt over billedelementene og deres sammenheng; Romformene (KT Perm 2.1: 18)

Bilde 23b. Oversikt over bildeelementene og deres sammenheng; Romformene (KT Perm 2.1: 19)

Hun utarbeidet også en oversikt over romdannelse og romdannende elementer, bilde 24.

Bilde 24. Oversikt over bildeelementene og deres sammenheng; Romdannelse (KT Perm 2.1: 20)

Permisjonen var verdifull og hun skriver:

En studiepermisjon i 1980 gjorde at jeg syntes "alle brikkene kom på plass" samtidig som jeg fikk arbeidet litt selv. Nye oppgaver og nye kombinasjoner ble utprøvd, og jeg følte at det oppstod en syntese av mine to tidligere hovedopplegg (KT Perm 2.1: 7).

Konkluderende kan en si at det som karakteriserer Karis undervisningsopplegg er den rikholdige blandingen av trening i bruk av virkemidler (teknikk), evne til å observere det som er gitt, og bruken av disse ferdighetene i det fritt fabulerende.

Tegneinstituttet

I 1968 fikk Kari i oppgave av rektor Håkon Stenstadvold⁶⁶ å organisere og tilrettelegge et Tegneinstitutt for lærerne som underviste i skolens grunnleggende fag: geometrisk tegning, form, farge, ornament og frihåndstegning. Hun forteller:

Det var Stenstadvold som kom og spurte meg om jeg kunne tenke meg den jobben og prøve å organisere grunnleggende fag og ha jevnlige møter. Han ønsket å kalle dette for et tegneinstitutt hvis vi kunne få det til. Da ville vi kunne orientere hverandre om våre fag – vi hadde jo felles elever. Så for oss som opplevde Tegneinstituttet og deltok i det arbeidet ble det en opplevelse. Jeg ledet det i flere år.

Det var et fint forum hvora alle lærerne i grunnleggende fag møttes og kunne snakke åpent sammen. Vi visste så lite om hverandre fra før. Nå fikk vi grundige orienteringer om hverandres fag og vi fikk anledning til å spørre om ting vi ikke hadde forstått. Det mest verdifulle var at vi ikke var redd for å dumme oss ut. Vi turte å si: "at nei, det der har jeg aldri tenkt på – noe som kanskje var kjernen i den annens undervisning!" (KT 7.12.2012/).

Dette ble et lenge etterlengtet forum der kollegene ukentlig møttes og diskuterte faglige og pedagogiske spørsmål. Hun sier:

Det var et kjempefint forum. Vi lærte mye om de andres fag og det gjorde at vi bedre kunne hjelpe elevene, som hadde alle disse forskjellige lærere som deltok i instituttet. Elevene fikk jo kunnskap fra alle sammen, men tidligere hadde vi ikke visst noe om hverandre. Nå orienterte vi hverandre om fagene våre og hva vi arbeidet med. Det mest verdifulle var at vi turte å si: "det der har jeg aldri tenkt på – det har jeg aldri visst noe om". Tegneinstituttet ble et forum der vi følte oss trygge og fritt kunne utveksle synspunkter. Vi synes det var deilig. Det var ukentlige møter og jeg førte protokoll og skrev ned hva vi hadde snakket om (KT 7.12.2012).⁶⁷

Kari fungerte som sekretær for Tegneinstituttet i seks år. Referatene er tilgjengelige i Statsarkivet. Tegneinstituttet hadde kontor i 3. etasje, ut mot Nordahl Bruns gate, i Ullevålsveien 5. Når det var møter, samlet lærerne seg rundt det store trebordet, bilde 25.

⁶⁶ Håkon Stenstadvold (1912-1977) Maler og grafiker, Rektor ved SHKS 1964–77. I Store norske leksikon. Hentet fra http://snl.no/nbl_biografi/Håkon_Stenstadvold/utdypning [Nedlastet: 10.12.2011] Forfatter: Finn Jor.

⁶⁷ Protokollen ligger i SHKS-arkivet i Statsarkivet.

Bilde 25. Kari på Tegneinstituttets kontor, 1980-årene (Perm 2 bilder og tegninger: 4)

Rektor

SHKS fikk i 1981 status som fri høgskole. De fast tilsatte lærerne skulle for første gang i skolens historie velge rektor. Kari fikk flest stemmer. Hun ble dermed både den første valgte rektor og den første kvinnelige leder i SHKS' historie, bilde 26.

Bilde 26. Rektor Kari Torjussen (SHKS Årsmeldingen 1981/82: 28)

Hennes første utfordring som rektor var påbyggingen av to nye etasjer til henholdsvis ny keramikk- (4. etasje) og maleravdeling (5. etasje), rokering av de eksisterende klassene og innflytting.⁶⁸ Dette var en svær prosess som ble gjennomført i løpet av 1981-82.

⁶⁸ 4. etasje til Institutt for keramikk og 5. etasje til Institutt for farge.

Rektors neste oppgave gjaldt arbeidet for å få endret skolens status. Kirke og undervisningsdepartementet stilte som betingelse for å se på saken, at det skulle innleveres nøyaktige studieplaner over skolens virksomhet. Noe slikt fantes ikke. Skolen opererte med nivåer basert på årstrinn og klasser, drevet av den enkelte lærer. Kari sier: "Å få avdelingene til å sette opp arbeidsplaner var nesten umulig – man var spontan".⁶⁹ Det vakte følgelig sterk motstand blant lærerne da rektor bad om en detaljert, skriftlig oversikt over den enkelte lærers undervisning. Men hun drev dette igjennom. Et annet krav departementet hadde satt for endring av SHKS' status, var at det ble formulert forslag til nye vedtekter, reglement og instruksjoner for skolen. Også her lyktes hun og kunne i februar 1982⁷⁰ oversende en søknad til departementet som imøtekom de oppsatte betingelsene. Dette resulterte i slutførte forhandlinger om lønns- og stillingsvilkår og godkjent stillingsstruktur på høgskolenivå. Høsten 1982 kom høgskolelektoratene på plass og våren 1983 ble det gitt to professorater.⁷¹ Hun skriver: "Ved dette opplevde jeg at, til min store glede, at anstrengelsene hadde ført frem – da prof. indikerte en Høgskole på høyeste nivå".⁷²

Prosessene med ombygging og flytting, gjennomføringene av søknadsprosessen og forhandlingene med departementet var så krevende at Kari bad seg fritatt for rektorvervet og gikk tilbake til sin lærerstilling i 1983. Men grunnlaget var lagt for den kunstutdanningen vi ser i dag. Ved kongelig resolusjon fikk SHKS i 1989 rett til å tildele lavere og høyere grad: *høgskolekandidat* (3-årig utdanning) og *kunsthøgskolekandidat* (1 ½ årig hovedfag som bygde på den 3-årige graden).⁷³ De første hovedfagseksamer ble avlagt i 1990, samme år som Kari gikk av for aldersgrensen. Dette var opptakten til dagens utdanning med gradene Bachelor (3 år) og Master (2 år).

Padde

Ordenen Den Grønne Padde er knyttet til elevsamfunnet Acantus ved SHKS, som ble opprettet i 1902. Ordenens opprinnelse er uklar. Ved Universitet i Oslo hadde studentene valgt grisen som sin beskytter, ved Landbrukshøgskolen på Ås var det pinnsvinet, og ved Norges tekniske høgskole i Trondheim hadde de det sorte får (Torjussen 1998: 1).⁷⁴ I følge Ragnild Magnussen ble Paddeordenen opprettet av elevene i forbindelse med 100-års jubileum ved SHKS i 1918 (RM 19.03.12). Praktiseringen av ordenslivet forsvant, men det tok seg opp igjen etter krigen og særlig i 50-årene. Fra 1950 er paddeordenen et markant innslag i det kulturelle livet som utfoldet seg i det sosiale miljøet på SHKS. I ordensreglene fra 1956 heter det:

§1. Denne høye ordenen blir tildelt som takk for tjenester der er utført for skolens Elevsamfunn (Torjussen 1998: 3).

Elevene gav en belønning til enkeltpersoner som hadde vært aktive og gjort en innsats for studentenes ve og vel – elever, lærer eller andre. Elevsamfunnet Acantus kunne foreslå kandidater, med det var ordenskollegiet valgt av elevene som hadde suveren bestemmelsesrett. Ordenen ble ledet av en padriark, det var padjutant, storseglbevarer og pontifikalier. Det var to nivåer av padder: ridder og commandeur. Kari fikk den høyeste utmerkelsen og ble utnevnt til commandeur av ordenen Den Grønne Padde.⁷⁵ Alle ordensmedlemmer har et kjede av metall i

⁶⁹ Samtale 21. september 2011.

⁷⁰ Opplysningen er hentet fra Torjussens CV.

⁷¹ Høgskolestyret innstilte lærer i 2. frihånd Ørnulf Ranheimsæter som ble skolens første professor, utnevnt i 1984, og lærer i form Birger Dahl, som ble utnevnt i 1985.

⁷² Brev vedrørende feil i 175-årsskriftet for SHKS, fra Torjussen til rektor Roar Høyland 22.6.1996, med kopi til SHKS-biblioteket.

⁷³ Se online: http://khio.no/Norsk/Studieinformasjon/Eldre_utdanninger/Tidl_Statens_handverks-og_kunstindustriskole/ [Nedlastet 8.12.11]

⁷⁴ Den siterte teksten finnes ved KHIO-biblioteket, men har klausul og er ikke offentlig tilgjengelig, den er bare til utlån for ordenssamfunnets medlemmer og styre. I forskningsøyemed har undertegnede fått innsyn fordi hensikten var til beste for en av ordenens kommandører.

⁷⁵ Andre padder er Roar Høyland (født 1930, rektor ved SHKS 1989-1996 [http://snl.no/Roar_H%C3%B8yland, nedlastet 26.05.12]), Haico Nietzsche (nåværende førsteamanuensis

”sølv” eller ”gull” avhengig av ordensnivå, med en støpt grønn padde, ca. 7 cm lang.⁷⁶ Driftsleder Vidar Iversen vokter i dag ordenens symboler, en stor grønn padde i glasert keramikk (Torjussen 1998: 51) og ordenskollegiets hemmelige rekvisitter (RM 19.03.12).

Karis private arkiv

I forbindelse med den planlagte utflyttingen fra Ullevålsveien 5 sommeren 2010, ble det i 2009 igangsatt et ordningsprosjekt av arkivmaterialet etter SHKS. Formålet med prosjektet var å bevare arkivmateriale etter skolen fra den ble opprettet i 1818 og frem til sammenslåingen i KHiO i 1996. Stiftelsen ASTA ble engasjert av KHiO for å gjennomføre ordning, elektronisk registrering og avlevering, samt overføring av arkivaliene til Statsarkivet i Oslo.⁷⁷ Arkivarene Heidi Tronbøl og Marcus Liebold startet våren 2010 med selve innsamlingen av det arkivverdige materialet som var å finne på de ulike instituttene ved SHKS. Det innsamlete materialet består av administrative dokumenter, undervisnings- og pedagogisk materiale, og materiale skapt av elever. Da bygningen i Ullevålsveien 5 ble tømt sommeren 2010, ble alt det innsamlete materialet flyttet til ASTAs lokaler i Riksarkivet på Kringsjø i Oslo. Siden da er materialet ordnet og registrert og er sommeren 2012 avlevert til Statsarkivet.⁷⁸

Arkivmaterialet fra SHKS er restepreget og bærer preg av tilfeldighet i forhold til hva som er bevart. Faget frihåndstegning er sterkt øvelsesbasert og det finnes lite trykt undervisnings- og veiledningsmaterieell. Unntaket fra regelen er materialet etter Kari. Hun tok i motsetning til de fleste av sine kolleger, vare på mange elevarbeider. Disse ordnet og strukturerte hun etter teknikker, prinsipper og emner. Arkivarene skriver:

I følge Torjussen var kvalitetskriteriet av en innlevert tegning ikke utslagsgivende for om den ble bevart eller kassert. Det ble m.a.o. ikke bare tatt vare på særdeles bra utførte tegninger, men også på mindre gode øvelser. Hennes strukturering av elevarbeidene var uunnværlig under ordningen av arkivmaterialet av Stiftelsen ASTA. Systematikken etter Torjussen hjalp til å beskrive elevarbeidene i Frihåndstegning i teknikk, format og tilstand. Gjennom en detaljert beskrivelse var det også mulig å få frem forsknings- og kulturverdien materialet har. Kari Brundin Torjussen tenkte allerede som aktiv lærer på hvilken verdi elevmaterialet ville få i fremtiden, og hennes systematikk viser at hun var opptatt av å tilgjengeliggjøre materialet til allmennheten. I et kunstmiljø der det ikke er vanlig å ta vare på noe fremfor å skape noe nytt – der m.a.o. arkiv-tenkningen ikke er immanent – var Kari Brundin Torjussen opptatt av å bevare.⁷⁹

Det foreligger også karakter- og fraværsprotokoller etter Kari. Arkivarene skriver:

Her er det mulig å gjenskape sammenhengen mellom elevarbeidene og bedømmelsene elevene fikk, som igjen gir en indikasjon på måten det ble undervist på i faget Frihåndstegning, og hvilke kvalitetskrav man stilte til elevene gjennom en periode på fire tiår.⁸⁰

I tillegg til det undervisningsrelaterte materialet etter Kari, finnes det administrativt arkivmateriale etter henne, som har minst like stor verdi. Hennes innsats som rektor (1981-83) medførte at studieplaner for all undervisning ble nedskrevet og arkivert. Følgelig øker antallet arkiverte

Kunstfag/keramikk/KHiO og Leder av Forskerforbundet i KHiO), Lasse Iversen (frem til 2010 førstekonsulent SHKS/KHiO) og Vidar Gundersen (vaktmester SHKS, nå Iversen, driftsleder KHiO).

⁷⁶ Før 1989 bemalt gips, deretter støpt av en spesielt utviklet grønn støpemasse av Fredrik von Hanno (Torjussen 1989: 53).

⁷⁷ Statsarkivet i Oslo er den øverste arkivmyndigheten i Oslo og Akershus og har ansvar for å ta vare på alle lokale og regionale arkiver fra forvaltningsorganer i begge fylkene.

⁷⁸ Arkivarene har ferdigskrevet en artikkel om arbeidet på bestilling fra KHiO ved biblioteket, som vil bli publisert (Liebold og Tronbøl 2012).

⁷⁹ Liebold, Marcus, Reime, Frode B. og Heidi Tronbøl. 16.12.2011.

⁸⁰ Samme.

studieplaner påtagelig i 1980-årene. Hennes mange referater fra møter i Tegneinstituttet dokumenterer problemstillinger som ble drøftet forut for avgjørelser som ble tatt. De har følgelig høy dokumentasjonsverdi for ettertiden.

Ved innvielsen av KHiO i august 2010 var Kari tilstede, 88 år gammel. Undertegnede, tidligere elev og FoU-rådgiver i KHiO, fikk da ideen om å oppsøke henne for å snakke om gamle dager og samle opplysninger om det hun måtte huske fra sin tid ved SHKS. Høgskolelektor i komposisjon (som tilhører tegnefaget ved KHiO), avdelingene design og kunsthøgskolen, Karen Disen, ville gjerne bli med. Hun overtok sent på 1980-tallet undervisningen i ornament etter Christa Brodersen, og ble da kollega av Kari inntil hun gikk av i 1990. Karen deltok i utvelgelsen av tegningene fra Tegneinstituttet, som ble tatt vare på og arkivert. Hun har også selv etterlatt seg et arkiv med elevarbeider fra SHKS.

Ved det første møte hos Kari i desember 2010, viste det seg at hun hadde bevart mye av sitt private materiale fra undervisningen, oppgaver, refleksjoner, utklipp fra referanser og inspirasjonskilder, samt foto og tegninger. Det ble flere møter og samtaler. Kari ble inspirert til å ta fatt i arbeidet med å redigere og gjennomgå sitt materiale. Resultatet ble at hun 24. august 2011 kunne overlevere sitt private arkiv til SHKS-arkivet/Statsarkivet i Oslo. Hennes materiale består av to A4-permer inndelt henholdsvis med bokstaver og tall i Perm 1 og 2.⁸¹ Perm 1 rommer bakgrunnsmateriale for undervisningen, mens Perm 2 omhandler den konkrete undervisningen ved SHKS, her er studieopplegg og oppgavetekster, både hennes egne og flere kollegers.

Perm 1 inneholder Karis egne skisser og tegninger som åpenbart er forberedelser og klargjøring av stoff og problemstillinger som skal gjennomgås i klasserommet. Som et kunnskapsunderlag og illustrerende for de ulike problemer som tas opp, har hun samlet et riktigholig referansemateriale av bilder og tekst fra et bredt utvalg av kilder, dette gjelder begge permene. Billedstoffet er kopier fra bøker, utklipp fra tidsskrifter, postkort og egne foto. Kunnskapsstoffet er utklipp, kopier og avskrifter av bøker, leksikon, notater fra foredrag av kolleger. Materialet er kompilatorisk og Karis egen posisjon avleses av utvalget snarere enn av skrevne refleksjoner. Billedstoffet kan forsøksvistentativt ordnes under følgende overskrifter:

- natur:
 - studier av form: landskap, planter og dyr
 - naturelementer: vann, luft, lys og fast form
 - naturfenomener: vind og bølger, lysbrytning og refleksjoner
- grunnleggende tegning: helleristninger, hulemalerier, barnetegninger
- kunsthistorie: renessansekunst og kirkelig kunst, samt enkeltkunstnere: Rembrandt, Goya, Picasso, Pollock, m.fl.
- teknologi: konstruksjoner av alle slag: ledninger, rør, maskiner og bylandskap

Det litterære bakgrunnsstoffet (se bibliografi) kan inndeles i:

- kunstteoretiske og kulturhistoriske emner
- geometri og perspektiv
- persepsjon
- tegneundervisning

Alt i alt foreligger det fem hyllemeter med dokumenter og tegninger knyttet til Karis virke ved SHKS som lærer og rektor. Arkivarene konkluderer:

Arkivmaterialet etter Kari Brundin Torjussen, som inngår i arkivet etter Statens håndverks- og kunstindustriskole, er av unik og eksepsjonell karakter. Materialet hjelper til å gjenskape et omfattende bilde av skolens virksomhet gjennom nærmere et halvt århundre. Det er på

⁸¹ Kari Torjussens private arkiv er scannet inn før avlevering til Statsarkivet i Oslo og foreligger elektronisk i KHiOs bibliotek.

grunn av samlinger som bla. finnes etter Kari Brundin Torjussen at arkivet etter Statens håndverks- og kunstindustriskole kommer til å være en viktig kilde for forskning og verdiskapning i Norge i fremtiden.⁸²

Ansvarer som lærer

Det er mange måter å drive tegneundervisning på (Edwards 1989/1979), noe Kari hele tiden var seg bevisst. Gjennom hele hennes undervisningstid på 43 år måtte undervisningsstoffet legges til rette på nytt og på nytt. Hun skriver på 1980-tallet:

Et besøk på Royal College of Art i London fikk igjen tankene om opplegget til å riste i sine grunnvoller. Kanskje mitt første opplegg allikevel var det beste? Her kunne intet bevises og intet dokumenteres (KT Perm 2.1: 7).

Kari arbeidet kontinuerlig med fornyelse av sitt undervisningsopplegg. Hennes private arkiv dokumenterer hvordan hun fulgte med i tidens utvikling og samlet relevant stoff til gjennomgåelse av ulike tema. Hun følte et ansvar for sine elever og oppsummerer:

Det store spørsmål man lever og arbeider med hver dag er: Hvordan legge til rette for at hver eneste av de unge mennesker jeg tar hånd om skal utvikles best mulig faglig og menneskelig, og hvordan lede dem fra "gangsyn" til et "billedsyn", til å finne sin individualitet i en komplisert samtid? (KT Perm 2.1: 7).

Billedkunstner Kirsti Grotmol stiller Kari spørsmålet: hva er det som karakteriserer en god tegnelærer? Kari svarer:

Innlevelsesevne! Du må være i stand til å se hva den enkelte forsøker å få til. Dessuten må du kunne stimulere og legge både oppgaver og kritikk slik at det blir noe å strekke seg mot – uten at elevene forstrekker seg. Det er så finstemt og sårbart dette med å undervise. Det er tusen små ting. Men først og fremst handler det om tillit og trygghet. I en angstsituasjon får man ikke kontakt med tegningen (Grotmol 1989: 7).

Etter sin avgang for aldersgrensen i 1990, har Kari fulgt aktivt med i kunstlivet og skolens utvikling, deltatt ved markeringer og vernissager og holdt kontakt med mange av sine elever. Hun har engasjert seg i debatten om fagutviklingen ved Kunsthøgskolen og spesielt har hun stilt seg undrende og kritisk overfor nedbyggingen av tegnefaget.⁸³ I 2004 skriver hun: "Data er kommet for å bli, men på hvilken måte kan øyet trenes opp til de riktige vurderingene? Hånden må i fremtiden også kunne mer enn å taste."⁸⁴

Kari stilte seg også kritisk til innlemmelsen av SHKS i KHiO i 1996, noe som medførte en utflytting fra lokalene i Ullevålsveien 5. Hun ønsket heller ikke den faglige oppdelingen av SHKS i 2001 da fagområdene ble delt i to avdelinger for henholdsvis Kunstfag og Design, og den påfølgende oppløsningen av SHKS i 2004.⁸⁵ Hun sier:

Den faglige miksen de har gjort nå ved Kunsthøgskolen forekommer meg veldig vanskelig når en husker hvor vanskelig det var med samarbeid bare innen våre fag den gangen på Kunst- og håndverksskolen. Vi trodde jo at samarbeid mellom fagene skulle være så innmari berikende, maling og metall skulle kunne gi hverandre så mye – men i den perioden av livet så har disse unge menneskene nok med seg sjøl.

⁸² Liebold, Marcus, Reime, Frode B. og Heidi Tronbøl. 16.12.2011.

⁸³ KHiOs styre vedtok 14.4.2004 å iverksette inntaksstopp til grafikk og Institutt for farge (Torjussen 14.9.2004: 3).

⁸⁴ Torjussen 14.9.2004: 4.

⁸⁵ KHiO fikk tre fakulteter: Fakultet for henholdsvis Design, visuell kunst og scenekunst (styrevedtak 4.5.2004). Avdeling kunstfag ble da slått sammen med Statens kunstakademi. En følge av dette er at da de andre skolene innenfor KHiO i 2012 fikk tilbake sine gamle navn: Balletthøgskolen, Teaterhøgskolen, Operahøgskolen og Kunstakademiet, omfattet ikke dette SHKS eller Kunst- og håndverksskolen.

Jeg deltok selv veldig aktivt i en periode i dette med kunststartenes samarbeid for jeg syntes det hørtet så fryktelig spennende ut – men jeg tror ikke de som holder på med en visuell utdannelse, rekker over til en som holder på med kroppen sin så mye. Jeg tror ikke at det er fruktbart, men jeg kan jo ikke vite det – kanskje er det fruktbart for noen. Men som utdannelsessystem har jeg veldig vanskelig for å tro på det (KT 7.12.2010).

Oppsummerende skriver hun: "Det underlige er at den store, for fremtiden så avgjørende omorganisering ikke har forårsaket en offentlig debatt om mål og midler!"⁸⁶

Karis tegneundervisning

Kari har undervist nærmere 1000 elever gjennom 43 år som lærer i frihåndstegning. Oppgaven å være lærer har i seg to hovedkomponenter: fagstoffet og formidlingsformen, didaktikken. Hennes undervisning kan forsøksvis kategoriseres i tre faser:

1. Assistenten
2. Opprøren
3. Den modne læreren (sakligheten)

Som assistent og i bistilling (1947-49/53) videreførte hun tradisjonen fra sin egen lærers opplegg. Dette var på mange måter nokså likt den undervisningen skolen hadde tilbudt siden opprettelsen i 1818. Etter sommerkurset i 1952 kom opprøret mot det gamle. I de neste 10 årene implementerte hun samtidens forståelse for hvordan frihåndstegning kunne undervises basert på psykologi, didaktikk, persepsjon og amerikansk fagutvikling, ikke minst i produktdesign. Med undervisningen av arkitektene på 1960-tallet kan det virke som om sakligheten i undervisningen vant terreng. Men elevtegnene i SHKS-arkivet viser at oppgavene ble løst forskjellig i maler- og designklassene. En ser spor av arven hun bringer videre både fra von Hanno og Bull-Hansen.

Det spesielle i Karis yrkesliv er kan hende at hun i alle år underviste både designere og kunstnere, ikke i samme klasse, men parallelt. Hennes undervisningsopplegg var basert på en blanding av observasjon og fabulering, kombinert med en interesse for naturens former. Men det er kanskje sakligheten som står sterkest frem i ettertidens avklarende lys. To profilerte norske billedkunstnere og tidligere elever av Kari, karakteriserer sin gamle tegnelærers undervisning:

Kari Brundin Torjussen har representert en presis og "konkret" tegneundervisning hvor føleri og omtrentligheter har hatt lite spillerom. En analytisk undervisning med mulighet for å lære grunnleggende ting som f. eks. perspektiv på en eksakt og inngående måte og å se og analysere form og volum på en objektiv måte uten personlig omtrentlighet (Bjørn Ransve).⁸⁷

Hun underviste meget strengt i tegningens grunnkunnskaper. Med hard hånd skrellet hun av oss de overfladiske og forføreriske nykker vi elever måtte lide av. Undervisningen gikk ut på å oppøve øyets iakttagelsesevne og kunnskap om den abstraherende distanse og den disiplin av hånden som ligger mellom denne iakttagelsen og gjengivelsen av de illuderende tegnsymboler på papiret (Marianne Bratlie).⁸⁸

Igangværende kunststipendiat i KHiO, interiørdesigner Birgitte Appelung uttaler på forespørsel om hvordan Kari var som tegnelærer:

Fantastisk. Hun lærte meg å se linjer og dybder på en annen måte. Se det grunnleggende tegnemessige, å gå fra tre dimensjoner til todimensjonal fremstilling. Fascinerende å lære å

⁸⁶ Torjussen 14.9.2004: 4.

⁸⁷ Privat brev fra billedkunstner Bjørn Ransve 30.10.2011. Han hadde Kari som vikarlærer høsten 1962. I 1975 vikarierte han for henne da hun var syk.

⁸⁸ Privat brev 24.9.2011.

mestre forvandlingen fra å se en stol i virkeligheten til å tegne et bilde av den. Det å få tegningen til å bli troverdig, tredimensjonal – perspektiv!⁸⁹

Karis utsagn: ”Ethvert objekt uansett form, kan analyseres ned til kombinasjon av sirkulære og rektangulære former” (KT Perm 1g: 7), er normativt og bør leses i lys av hennes samtids positivisme. I forhold til datidens interesse for underliggende matematiske strukturer i naturen, var hun observerende og iakttagende.⁹⁰ Hun lærte elevene å undersøke tingene selv (jevnfør von Hanno 1948: 7). Vi lærte å se.⁹¹ Når vi sto overfor et eller annet problem i tegningen, så sa hun ofte: ”La oss gå og se!” Hun lærte oss å se med ”røntgensyn”, analysere objektene og avklare formenes mulige direktriser og generatriser. Derfor kan hennes tegneundervisning sees som en forløper for data-alderen. Som i all undervisning kan en spørre om denne tolkningen av hvordan våre omgivelser og omverden kan abstraheres ned i to dimensjoner, virker forløsende eller låsende for det å lære å tegne og å tegne.

Spørsmål til videre forskning

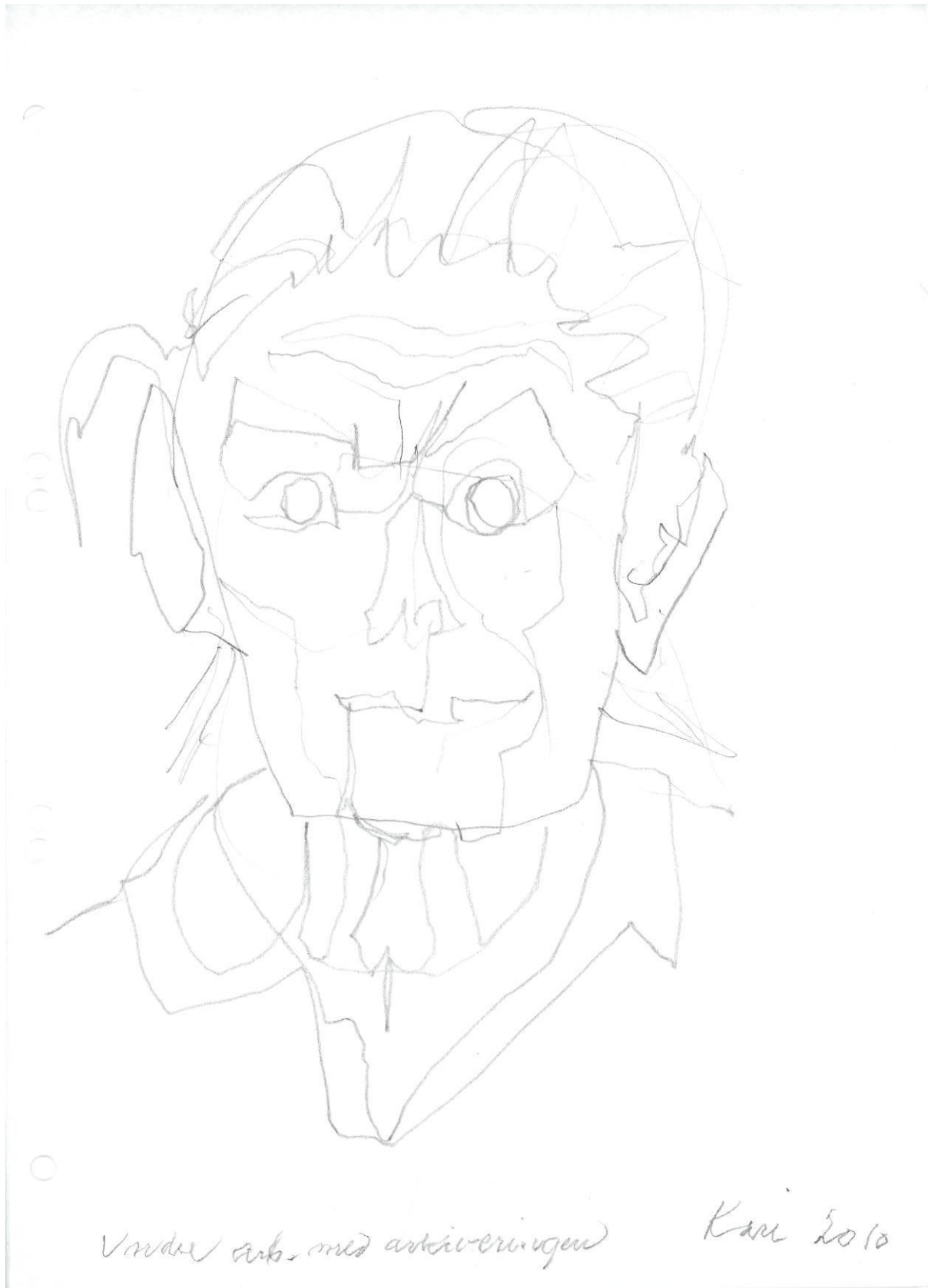
Mange spørsmål gjenstår for videre forskning, her er noen stilt opp:

- Hvordan underviste andre lærere ved Tegneinstituttet/SHKS i samme periode?
1950-60 årene
 - Jon Malterud (frihånd I)
 - Ørnulf Ranheimsæter (frihånd II)
 - Hans Norman Dahl (frihånd III)
 - Niklas Gulbrandsen (frihånd III)
 - Eyolf Glent (konstruksjonstegning)
 - Birger Dahl (form)
 - Ottar Helge Johannesen (bokkunst)
 - Christa Broderson (ornament)
- 1970-80 årene
 - Jan Pahle (skrift)
 - Gunnar Aune (geometrisk tegning)
 - Ulf Lyngar (form)
 - Karen Disen (ornament)
- Hva var forholdet mellom undervisningen i konstruksjonstegning og frihåndsperspektiv?
- Hva handlet diskusjonene som ble ført i de ukentlige møtene i Tegneinstituttet om?
- Hvordan underviste andre lærere ved andre kunst- og designskoler i samme periode?
- Finnes det noe grunnleggende (”objektive kriterier”) for hva vi ser og gjengivelsen av dette?
- Kan alle, kunstnere og designere, undervises etter nesten samme opplegg, eller bør det spesifiseres?
- Kan vi se konsekvenser av tegneundervisningen i kunsten i perioden?
- Har datidens tegneundervisning relevans for tegneundervisningen i vår samtid?

⁸⁹ Spontan uttalelse på forespørsel fra Karen Disen 7.6.2012.

⁹⁰ Sammenlikn for eksempel idéen om Det gyldne snitt, målbåret av blant andre maler Else Christie Kielland (se: Jørgen Jensenius. 1988. ”Kirkene ingen kunne målbinde”; Undersøkelser om proporsjonssystemer i norske kirker” *Viking; tidsskrift for norrøn arkeologi*, vol. 51: 117-134).

⁹¹ Jeg ble selv ofte spurt om hva jeg lærte på SHKS (1979-1985) og da pleide jeg å svare at jeg lærte å se verden rundt meg, bli oppmerksom på den, på en annen måte enn jeg hadde vært før.

Bilde 27. Selvportrett, Kari Torjussen 2010 (KT Perm 2.12: 3)

LITTERATUR OG KILDER

Forkortelser

AHO, Arkitekthøgskolen i Oslo / Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo
KT, Kari Torjussen
NKL, Norsk kunstnerleksikon
SAO, Statens arkitektskole i Oslo
SHKS Statens håndverks- og kunstindustriskole

Kilder

- *SHKS Årsmelding*. 1886/87-1995/96. Oslo: Statens- håndverks- og kunstindustriskole
- Kari Liv Brundin Torjussens personlige arkiv, SHKS-arkivet, Statsarkivet i Oslo
- Torjussen, Kari Liv Brundin. 14.09.2004. *S.H.K.S. er død. Statens Håndverks- og Kunstindustriskole – også kalt Tegneskolen og Kunst- og håndverksskolen ble 186 år. Født 26. april 1818. Død 4. mai 2004, grunnet omorganisering av høyere utdanning i Norge*. Upublisert notat, 4 sider.
- Torjussen, Kari Liv Brundin. 22.06.1996. Privat brev til rektor Roar Høyland. Tilgjengelig i SHKS-arkivet, biblioteket i KHiO, 3 sider.
- Private brev fra billedkunstnerne: Marianne Bratteli og Bjørn Ransve
- Liebold, Marcus, Reime, Frode B. og Heidi Tronbøl. 16.12.2011. *Uttalelse om arkivmaterialet etter Kari Brundin Torjussen i arkivet etter Statens Håndverks- og Kunstindustriskole*. Brev sendt KHiO som svar på forespørsel. Tilgjengelig i KHiOs arkiv.
- Referater fra dagsseminar, 6.10.2011 og 3.5.2012, i prosjekt Tegneskolen 200 år, tilgjengelig: http://www.khio.no/filestore/201205Referat_Tegneskolen_3_mai.pdf [nedlastet 7.6.2012].

Intervju og samtale

- Kari Liv Brundin Torjussen:
 - 7. desember 2010 (elektronisk opptak)
 - 1. mars 2011 (elektronisk opptak)
 - 5. april 2011
 - 21. september 2011
 - 11. september 2012 (korreksjon av tekst)
 - 13. august 2013 (korreksjon av tekst)
- Ragnhild Magnussen: 19. mars 2012 (elektronisk opptak)

Bibliografi

1986. Norsk kunstnerleksikon: Bildende kunstnere – arkitekter, kunsthåndverkere. Edited by Nasjonalgalleriet. Oslo: Universitetsforlaget.

Aspeggen, Jon 1986. *Perspektivkonstruksjon: typer/metoder*. Oslo: Statens håndverks- og kunstindustriskole, SHKS.

Glent, Eyolf 1966. *Perspektivkonstruksjon*. Oslo: Universitetsforlaget, Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri.

Grotmol, Kirsti. 1989. Kari Torjussen. *Numer 8:7*.

Eng, Helga. 1944. *Margrethes tegning fra det 9. til det 24. året*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag.

Eng, Helga. 1926. *Barnetegning: med illustrasjoner i sort og farver* Oslo: Cappelen.

Engelstad, Svein A.H. 2012. "Ecole de Paris" og Norge. *Oversikt over norske kunstnere som studerte, arbeidet og oppholdt seg i Paris og Frankrike forøvrig i kortere eller lengre perioder mellom 1920 og 1965* Universitetsbiblioteket i Oslo 2006, januar. [sitert 24 mai 2012]. Tilgjengelig fra <http://folk.uio.no/sveinen/Paris.pdf>.

Hanno, Johan von. 1948. *Undervisning i frihåndstegning. Del II – Romform og perspektiv* Oslo: Yrkesrådet for håndverk og industri.

Hanno, Johan von. 1947. *Undervisning i frihåndstegning. Del I – Plantegning*. 2 ed. Oslo: Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri. Original edition, 1942.

Liebold, Marcus og Tronbøl, Heidi. 2012. Publiseringsdato ikke bestemt.

Magnussen, Ragnhild. 2004. *Historien om et hus 1903-2003. SHKS. Hundre år i Ullevålsveie 5*. Oslo: Statens håndverks- og kunstindustriskole.

Prytz, Jakob. 1946. *I I arbeid mot målet*. Katalog til elevutstilling. Oslo: Statens håndverks- og kunstindustriskole.

Skjerven, Astrid. 2012. *Arne Korsmo*. I Store norske leksikon [sitert 25.05 2012]. Tilgjengelig fra http://snl.no/nbl_biografi/Arne_Korsmo/utdypning.

Steigan, Geir Tandberg 2012. *Arkitekter: Heinrich Jürgensen (1871-1953)*. arc! 2002 [sitert 23 mai 2012]. Tilgjengelig fra <http://www.artemisia.no/arc/arkitekter/norge/jurgensen.heinrich.html>.

Torjussen, Kari. 1998. *Ordenen Den Grønne Padde ved S.H.K.S.* Oslo: Statens håndverks- og kunstindustriskole.

Tschudi-Madsen, Stephan. 2012. *Oslo Militære Samfunds bygning - og dets arkitekt*. Foredrag i Oslo Militære Samfund 10. november 2003 [sitert 23 mai 2012]. Tilgjengelig fra http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2003/2003-11-10-Tschudi-Madsen.html.

Aasen, Bjørnulf. 1993. *Statens håndverks- og kunstindustriskole 1818-1992; En bibliografi*. Oslo: Statens håndverks- og kunstindustriskole (SHKS).

Karis litteratur

1954-1961. *Aschehougs konversasjonsleksikon*. Oslo: Aschehoug.

1915. *Salmonsens Konversationsleksikon*. København: A/S J. H. Schulz Forlagsboghandel.

Arnheim, Rudolf. 1967. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. London Faber and Faber.

Brochmann, Odd. 1953. *En bok om stygt og pent som handler om tingenes form, vesen og innhold, og om det inntrykk de gjør på oss, skrevet og tegnet av Odd Brochmann*. 3 ed. Oslo: J. W. Cappelens forlag.

Doblin, Jay. 1979. *Perspective; A New System for Designers*. 13 ed. New York: Whitney Library of Design. Original edition, 1956.

Dürer, Albrecht. 1972. *The Human Figure*. New York: Dover.

Edwards, Betty. 1981. *At tegne er at se: indføring i frihåndstegning*. København: Nyt Nordisk forlag, Arnold Busck.

Anders, Hagen. 1966. *Bilder i berg: helleristninger i Norge*. Oslo: Tanum.

Kandinskij, Vasilij. 1965. *Formens problem (på dansk med Ole Wivel)*. København: Gyldendals Uglebøker.

Kandinskij, Vasilij *Om det åndelige i kunsten*. Original edition, 1912.

Klee, Paul. 1981. *Pedagogical Sketchbook; Introduction and Translation by Sibyl Moholy-Nagy*. London, Boston: Faber and Faber. Original edition, 1925, Pädagogischen Skizzenbuch, no. 2 of the Bauhaus Books, edited by Walter Gropius and L. Moholy-Nagy.

Norton, Dora Miriam. 1964. *Freehand Perspective*. London and Melbourne: The Oak Tree Press. Original edition, 1957.

Read, Herbert. 1958. *Education through art*. London: Faber and Faber.

Read, Herbert. 1951. *The Philosophy of Modern Art: Collected Essays*. London Faber and Faber.

Schwalbe, Ole. 1968. *Se på kunst [norsk utgave ved Per Hovdenakk]*. Oslo: Schibsted.

Itten, Johannes. 1963. *Mein Vorkurs am Bauhaus: Gestaltungs- und Formenlehre*. Ravensburg: Otto Maier.

Jaxtheimer, Bodo W. 1974. *How to paint and Draw*. 7 ed. London: Thames and Hudson. Original edition, 1961, Engelsk 1962.

Kepes, Gyorgy. 1969. *Language of Vision*. Chicago: Theobald & Co.